

<https://doi.org/10.56514/cch.122.03.04>

PŘEHLED BĀDÁNÍ

Česká historiografie vojenství: trendy a přehled bādání 2002–2022¹

JIRÍ HUTEČKA – VÍTEŽSLAV PRCHAL

Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové; Fakulta filozofická, Univerzita Pardubice

JIRÍ HUTEČKA – VÍTEŽSLAV PRCHAL: Czech Military History: Trends and Research Overview 2002–2022

The article is a retrospective analysis of the last twenty years of academic historiography of war and military institutions written in Czech. It follows on from a similarly conceived text by Ivan Šedivý, published in 2002, and its ambition is to cover the fundamental trends in the development of the field over the past two decades. Through the analysis of monographic production supplemented by crucial shorter text formats, the authors postulate a thesis about a pyramidal structure with the prevalence of methodologically conservative production supplemented by a smaller part of the field that takes inspiration in a combination of methods from social and cultural history. The authors attribute the minimal shift in the development of the field during the monitored period to a number of factors working in concert,

1 Tento text je rozšířenou verzí referátu obou autorů, proneseného na 12. sjezdu českých historiků, profesního setkání historiček a historiků české republiky, 20.–22. 9. 2022 v Ústí nad Labem.

starting with a methodological closure and ending with institutional barriers.

Keywords: historiography – Czech historiography – history of war and military science – methodology

Kořeny vzniku tohoto textu tkví v naší snaze po dvou dekadách navázat na dnes již klasickou studii Ivana Šedivého, publikovanou v *Českém časopise historickém* v roce 2002, jež přinesla „přehled české historiografie vojenství v období od roku 1989“.² Do dnes zůstává ojedinělým pokusem podat opravdu komplexní zprávu o vývoji česky psané historiografie v oblasti studia války a vojenství,³ a to navzdory několika dílčím pokusům v posledních letech. Naším neskromným cílem tudíž je navázat tam, kde Ivan Šedivý skončil a pokusit se o stejně vyčerpávající přehled vývojových trendů v našem oboru v posledních dvaceti letech a nastínit jeho další možné směřování do budoucna.

Nahlédneme-li do textů, jež od roku 2002 reflektovaly stav oboru, můžeme snadno nabýt dojmu, že tento je katastrofální a počátek tisíciletí byl momentem promarněných nadějí, po němž již následoval pouze pád do ghetta bezvýznamnosti v rámci české historiografie jako celku. Ivan Šedivý ve své výše citované studii došel k závěru zavánějícímu opatrným optimismem, kdy si sice posteskl, že „náhle nabytou svobodu“ po roce 1989 využila česká historiografie vojenství především k „zaplňování bílých míst“ a z hlediska metodologického „čestí historici vojenství ... ztrácejí ve srovnání se světem, ale konec konců i se špičkou ostatní domácí historiografie, dech“, stále však spatřoval naději v „metodologické a tematické inovaci“ u mladší generace historiků pocházejících z akademického prostředí a věnujících se především starším dějinám.⁴ O to více zdrcující je pak reflexe následného vývoje z pera stejného autora, která přišla o dvanáct let později: „Zcela absentují sociální, antropologické, kulturně historické a mentalitní přístupy, které by jejich autorům umožnily napojení na současný akademický diskurz... Stav české historiografie vojenství v polovině druhé dekady 21. století tedy podle mého názoru není ani zdaleka uspokojivý... Česká vojen-

2 Ivan ŠEDIVÝ, *Česká historiografie vojenství 1989–2002. Témata, metody, osobnosti, problémy, kontexty*, ČCH 100, 2002, č. 4, s. 868–901; cit. s. 868.

3 Z hlediska terminologie plně souhlasíme s Ivanem Šedivým, že mezi označením „vojenská historiografie“ a „historiografie vojenství“ existuje zásadní sémantický rozdíl, kdy první termín implicitně směřuje k utilitárnímu studiu minulosti militárními institucemi a jako takový zahrnuje pouze malou část historiografie věnovanou militárním tématům, jež je předmětem tohoto článku a kterou chápeme právě coby „historiografii vojenství“.

4 Ivan ŠEDIVÝ, *Česká historiografie vojenství 1989–2002*, s. 900.

ská historiografie propásla nabídnutou šanci... Většina prací z vojenských dějin pracuje s tím nejtriviálnějším metodologickým aparátem, když si za cíl klade „detailně popsat“ či „zmapovat“ události, děje, osobnosti. Na samém počátku výzkumu chybí seriózní položení výzkumných otázek... Výzkum je téměř výhradně soustředěný na operační a organizační a politické dějiny.“⁵

Fakt, že výše uvedené hodnocení není vrtochem jediného autora, je zřejmý již při zběžném pohledu do dalších reflexí na toto téma, jež začasť přecházejí až v lamentace nad neutěšeným stavem oboru. Dozvídáme se tak, že česká historiografie vojenství je v současném stavu „metodologickým a konceptuálním ghettem“, v němž zcela vítězí „gnozeologická touha po zaplňování bílých míst na faktografické mapě“ dějin.⁶ Ozbrojené konflikty jsou nahlíženy jako „pouhá součást politických dějin, pozitivisticky zpracované biografie významných vojáků, studie koncentrující se na problematiku výzbroje a výstroje či zevrubné práce popisující organizační strukturu armády“⁷ a „v českém prostředí stále prakticky dominuje ... typ konzervativní vojenské historie, která již dlouhou dobu není schopna poskytovat soudržné odpovědi na teoreticky kvalifikované výzkumné otázky“ a nedokáže „reflektovat soudobé teoretické a metodologické standardy z oblasti historiografie nebo příbuzných humanitních a společenských věd“.⁸ Výsledkem pak je stav, kdy „vojenské dějiny stále nemají takovou institucionální ani projektovou podporu jako jiná odvětví historiografie“.⁹ Ostatně i sami autoři tohoto textu ve svých nedávných příspěvcích k debatě nepřekypovali optimismem soudíce, že „situace se bohužel prakticky nezlepšila“¹⁰ a „historiografie vojenství má v očích místních vědeckých kruhů stále ještě nálepkou upachtěné popelky, kterou se není třeba zabývat“,¹¹ přičemž v ní exis-

5 TÝŽ, *Fenomén moderní války*, in: Jana Čechurová – Jan Randák a kol., *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*, Praha 2014, s. 692.

6 Josef ŠRÁMEK, *Muži proti ohni* [recenze], *Časopis Matice moravské* 137, 2018, č. 1, s. 220, resp. Josef ŠRÁMEK – Vojtěch KESSLER, *Tváře války. Velká válka 1914–1918 očima českých účastníků*, Praha 2020, s. 14.

7 Michael VIKTOŘÍK, *Emanuel Zitta. Pohled na kariéru a dílo důstojníka inženýrského sboru v první polovině 19. století*, *Theatrum historiae* 18, 2016, s. 203–204.

8 Petr WOHLMUTH, *Východ proti Západu? Krymská válka (1853–1856) pohledem historické antropologie*, Praha 2020, s. 10 (recenze ČČH 120, 2022, č. 1, s. 260–262).

9 Michael VIKTOŘÍK, *Armáda a město v moderní dějinách (nejen) v olomoucké dějepisné práci. Trendy, deficity a přehled klíčových děl*, in: *Voják a město na Moravě v moderních dějinách (18.–21. století)*, Kroměříž 2021, s. 17.

10 Jiří HUTEČKA, „New“ *Military History of the First World War. Achievements and Limits*, *Dějiny-teorie-kritika* 15, 2018, č. 1, s. 101.

11 Vítězslav PRCHAL, *Společenstvo hrdinů. Válka a reprezentační strategie českomoravské aristokracie 1550–1750*, Praha 2015, s. 67.

tuje „silný proud“, který svým působením směřuje k „permanentně brozící odborné irelevanci“.¹²

Situaci nepomáhá ani jistý personální podstav, který vede k tomu, že „je smutnou skutečností, že námi sledovaná problematika byla a je kvůli chronickému nedostatku specialistů na dějiny války a vojenství sledována spíše okrajově v rámci výzkumů obecnějších témat“, a když už se objeví „skutečně vojensko-historicky (ale nejen vojensko-historicky!) pozoruhodná práce ... její okamžitý ohlas je takřka nulový“.¹³ Také z hlediska (ne)uplatňování aktuálních metodologických konceptů vyznívá stav oboru celkem smutně i ve vnějším soudu odborníků, kteří se válkou primárně profesně nezabývají: „Obecně nadále platí, že vojenské dějiny vzhledem k roli ‚války‘ v tradiční historické produkci, stejně jako vzhledem k ... tlaku populárně-naučné produkce, patří a v nejbližší době patrně i nadále budou patřit spíše ke konzervativním proudům... hlubší teoretická diskuse se však ve vojenských dějinách spíše nerozvíjí.“ Jakkoliv opatrně byla tato slova v roce 2014 formulována, vystihují panující stav oboru celkem přesvědčivě, i když – řečeno samotnou autorkou – „poněkud paradoxně ... malý konsenzus ohledně toho, které koncepty jsou pro většinový výzkum ‚přijatelné‘“ lze vnímat i pozitivně. Dějiny vojenství mohou v budoucnu být „otevřeným badatelským polem, na němž se mohou uplatnit i radikální badatelské přístupy“.¹⁴

Přesto platí, že vesměs negativistický diskurz, vycházející přitom přímo od autorů, kteří s tématem války a vojenství spojili podstatnou část své odborné dráhy, debatě o stavu české historiografie vojenství nepochybně dominuje. Jen tu a tam nacházíme pomyslná „světélka na konci tunelu“, místy i v samotných jinak kritických textech zmíněných autorů. Shrnuto slovy Petra Wohlmutha, situace v oboru „není nikterak růžová, ale přece jen již jsou patrné známky mírného pokroku v mezích zákona“, jenž autor spatřuje primárně ve vývoji posledních přibližně pěti let.¹⁵ Ještě optimističtější pak byl v roce 2015 Pavel Mücke, který vnímal vývoj oboru v přímé návaznosti na Šedivého původní opatrný optimismus: „Příliv nových badatelských témat a metodologických postupů spolu s postupnou generační obměnou snad umožní překonat pochybnosti z přelomu tisíciletí, kam se budou další kroky domácí historio-

12 Jiří HUTEČKA, *Historie a historiografie vojenství v hledáčku historické antropologie: zamyšlení nad knihou Petra Wohlmutha Východ proti Západu?*, *Historie a vojenství (HaV)* 71, 2022, č. 1, s. 85.

13 Pavel BĚLINA, *Raně novověké vojenství*, in: Marie Šedivá-Koldinská – Ivo Cerman a kol., *Základní problémy studia raného novověku*, Praha 2013, s. 471–499, cit. na s. 471 a 473.

14 Lucie STORCHOVÁ, *Válka*, in: Táž a kol., *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*, Praha 2014, s. 318.

15 P. WOHLMUTH, *Východ proti Západu?*, s. 12.

grafie ubírat, i když ‚vlajku pokroku‘ v rukou stále pevně třímají badatelky a badatelé zabývající se staršími dějinnými obdobími – konkrétně pak především historií vojenství raného novověku.“¹⁶ Jaká je tedy realita posledních dvaceti let? Kým, resp. čím je česká historiografie vojenství? Opravdu je ghettem neproblematického pozitivismu, nebo v ní lze vysledovat pozvolné metodologické posuny? Jaký je trend a kam směřuje? To jsou otázky, na něž se zde pokusíme odpovědět ve snaze dobrat se poznání, jak si česká – resp., tak jak ji zde primárně chápeme, česky psaná – historiografie války a vojenství stojí, a to nejen v kontextu výše uvedené debaty, ale také ve vztahu k vývoji celého oboru ve světové historiografii.

Co je historiografie vojenství?

V tuto chvíli je ovšem třeba zodpovědět zásadní otázku – co je historiografie vojenství, do jaké podoby se vyvíjí v kontextu globální historické vědy a co je vlastně předmětem našeho výzkumu? V tradičním smyslu slova se jedná o téměř laboratorní – od širších souvislostí oproštěné – dějiny vojenských operací (tzn. operační dějiny), biografie jednotlivých aktérů, vesměs významných vojevůdců, případně studium války coby pokračování politicko-diplomatických dějů. To vše je přitom často prodchnuto vlivnými podtóny technologického determinismu.

Již Ivan Šedivý nicméně poukazuje na skutečnost, že i v české historiografii vojenství se na přelomu tisíciletí začal prosazovat proud metodologických postupů nazývaný souhrnně „nová vojenská historie“ (či nová historiografie vojenství, orig. *new military history*). Samotný název byl zavádějící již v roce 2002 a o to víc je zavádějící dnes, neboť kořeny tohoto přístupu k dějinám války sahají hluboko do sedmdesátých let 20. století.¹⁷ Jedná se o škálu přístupů stojící do jisté míry v opozici vůči tradičnímu pojetí militárních dějin, jež jsou zde vnímány v mnohem širším záběru a neomezují se pouze na válečné události. Významným analytickým proudem je metodami sociálních a hospodářských dějin ovlivněné studium „války a společnosti“, tj. vztahu mezi vojenskými institucemi a širší societou nejen v době války, ale i v době míru. V kontextu studia vojenských operací se pak pozornost zaměřuje na „pohled zdola“ a s pomocí multidisciplinárních přesahů např. do psy-

16 Pavel MÜCKE, *Za paprsky krvavého slunce. Výroční imprese nad čtvrtstoletím bádání české historiografie vojenství o druhé světové válce*, HaV 65, 2015, č. 4, s. 16.

17 Joanna BOURKE, *New Military History*, in: Matthew Hughes – William J. Philpott (eds.), *Palgrave Advances in Modern Military History*, London 2006, s. 271–287; viz též J. HUTEČKA, „New“ *Military History*, s. 99–115.

chologie či medicíny cílí na aktérskou zkušenost a její potenciální souvislost s válečnou praxí. Slovy německého historika Stiga Förstera, „*válka nesmí být abstraktivizována do podoby klinicky čistého a uzavřeného procesu*“, nýbrž je třeba ji vnímat jako komplexní fenomén se zásadními důsledky sahajícími od fyzické a psychické integrity jedince až po sociokulturní proměny celých společností, jichž je sama armáda jen relativně malou součástí.¹⁸

Záběr „nové“ historiografie vojenství se s postupem času rozšířil prakticky na cokoliv, co byt i jen vzdáleně souvisí s válkou (válečné násilí na civilním obyvatelstvu, genderové struktury, každodennost „domácí fronty“ atd.). Její apriorní metodologická otevřenost, jež je také jejím největším historiografickým přínosem, dala v průběhu 90. let 20. století vzniknout nejnovějšímu, lze říci aktuálnímu trendu v historiografickém přemítání o válce, a tím jsou „kulturní dějiny války“ či „kulturní vojenské dějiny“.¹⁹ Jejich hlavním znakem je téměř naprostá metodologická pluralita směřující k zařazení války coby historicko-analytické kategorie po bok ostatních objektů historického bádání, odmítnutí její konceptualizace coby izolované kategorie s vlastní „oddělenou“ historiografií a obecně smazávání bariéry mezi „vojenskou“ a „ostatní“ historií, vycházející z předpokladu, že válka je neoddělitelnou součástí dějin ve všech jejich rozmanitostech. Projevem je téměř antropologický přístup k tématům jako jsou aktérská zkušenost, identita, gender, násilí, tělesnost, paměť, komemorace, propaganda, vojenská kultura či kultura války jako taková. Tyto a další kategorie jsou zde přítomny vnímány jakožto struktury prostupující tradiční rámce historické analýzy válek jako jsou politika, organizace či operace.

Jak vidno z výše uvedeného, historiografie války a vojenství je v současné době velice obtížně uchopitelná, neboť vývoj posledních přibližně padesáti let ji od sebe uzavřeného pole výzkumného zájmu přivedl do stavu, kdy objektem jejího studia je prakticky cokoliv, co se *děje ve válce, slouží válce* či *souvisí s válkou* bez ohledu na to, zda ozbrojený konflikt v danou chvíli probíhá či nikoliv. Takto pojatá výchozí definice je ovšem pro tento příspěvek krajně problematická, neboť by bylo prakticky nemožné v omezeném rozsahu jedné odborné studie pokrýt veškerou historiografií, která ji v českém prostředí naplňuje. S vědomím rizika, že se dopustí-

18 Stig FÖRSTER, „*Vom Kriege*“. *Überlegungen zu einer modernen Militärgeschichte*, in Thomas Kühne – Benjamin Ziemann (eds.), *Was ist Militärgeschichte?*, Paderborn 2000, s. 265.

19 Nicola LABANCA, *Development and Change in the Writing of Military History from World War Two to Present*, International Commission of Military History. Occasional Paper, February 2014, s. 44. Stručně shrnutí také viz L. STORCHOVÁ, *Válka*, s. 317–318; specificky pro moderní dějiny viz též Dalibor VÁCHA, *Nový pohled na staré potíže? Dějiny válek moderní doby v anglosaské historiografii od 90. let 20. století do současnosti*, HaV 63, 2013, č. 4, s. 4–17.

me řady přílišných zjednodušení a pomineme některé významné výzkumné proudy (namátkou lze zmínit např. velkou část dějin odboje napříč 20. stoletím) jsme se proto rozhodli záběr našeho příspěvku vymezit historiografií, jež se vztahuje k tématům souvisejícím s pravidelnými či nepravidelnými militárními institucemi (nejen organizacemi, ale i sociálními či kulturními strukturami), jejich aktivitami a jejich socio-kulturní reflexí.²⁰ Je také třeba „vytknout před závorku“, že vzhledem k omezením vyplývajícím z maximální možné délky časopisecké studie a vzhledem k období dlouhému dvacet let, kterým se zabýváme a které rozhodně nebylo publikačně vyprahlé, tento text není a ani nemůže být bibliograficky vyčerpávající. Ač jsme s kompletní bibliografií sledovaného období pochopitelně obeznámeni, pro účely této analytické stati jsme zvolili kompromisní řešení, kdy v průběhu dalšího textu odkazujeme jen na monografie a klíčové či pro identifikovaný trend typické časopisecké studie. V každém jiném případě by zejména poznámkový aparát narostl do neúnosných rozměrů.

Trendy v české historiografii vojenství

Během našeho nahlížení do hlubin české historiografie vojenství před námi pozvolna vykristalizovala série celkem pěti hlavních trendů či řekněme tendencí, do nichž lze kategorizovat prakticky všechny existující texty vztahující se k výše postulované definici. Tyto trendy, odvozené primárně od metodologických postupů a také toho, jak přistupují k výběru témat a kladených otázek, částečně sledují nastíněný vývoj trendů v historiografii světové, v řadě nuancí se však odlišují či vykazují místní specifika. Je také třeba předeslat, že se jedná o kategorie nikoliv exkluzivní. Právě naopak – jako ve všech arbitrárně konstruovaných „škatulkách“ i zde existují výrazné přesahy, kdy se řada textů pohybuje napříč námi definovanými kategoriemi, či částečně mezi nimi, přičemž výsledné zařazení je primárně důsledkem našeho způsobu čtení daného textu a metodologických tendencí, jež v něm dle našeho názoru převa-

20 Za příklad širokého pojetí militární historiografie mohou sloužit nedávné mezinárodní sborníky editované v českém prostředí u příležitosti „výročných“ konferencí k velkým konfliktům moderních dějin. Tyto publikace lze chápat i jako jistý vzorek stavu oboru, včetně přesahů za hranice. Tento výběr nám mj. pomáhá si uvědomit, že řada zde postulovaných problémů není vlastní pouze české historiografii vojenství a že s podobnými problémy co se týče struktury produkce, se obor potýká i v mezinárodním měřítku. Viz Josef ŠRÁMEK – Jiří HUTEČKA (eds.), *Mlhy na Chlumu*, Hradec králové 2018; resp. Václav BŮŽEK (ed.), *Der böhmische Ständeaufstand 1618–1620. Akteure, Gegner und Verbündete*, Münster 2021.

žují. Celá níže uvedená kapitola by tudíž měla být čtena spíše jako jakási metodologická škála české historiografie války, bez jasných dělítek či hranic mezi jednotlivými kategoriemi. Rádi bychom také na tomto místě předeslali, že bez ohledu na jistou implicitní tendenci celé debaty o směřování historiografie vojenství nevnímáme níže nastíněnou strukturu nikterak hierarchicky ve smyslu kvality, neboť jsme přesvědčeni, že každá z kategorií přístupu k dějinám vojenství má v oboru své místo a plní svoji funkci. Otázka zda, jak a do jaké míry jednotlivé přístupy posouvají stav poznání, je ovšem již nutně hodnotící. Její zodpovídání se samozřejmě v takto pojatém textu vyhnout nelze, samotná struktura trendů však jeho součástí není.

Trendy, jež jsme v české historiografii vojenství posledních dvaceti let identifikovali, jsou následující:

Popularizační historiografie vojenství

Z hlediska kvantitativního, které je ovšem obtížné vyčíslit přesně, tvoří námi popsané trendy deformovanou pyramidu, jejíž masivní základnu tvoří popularizační, akademiky i autory mimo akademické prostředí produkované texty. O mohutnosti této základny se lze přesvědčit zběžným nahlédnutím do průměrného knihkupectví a je zjevná, i když odhlédneme od masy překladových prací bohužel často velice různorodé kvality, jež jsou pro české autory významnou konkurencí.²¹ Nevyrovnaná kvalita je ostatně podstatnou vlastností tohoto segmentu militární historiografie jako celku, podobně jako velká variabilita témat sahajících od starších dějin až po současnost.

Z hlediska náhledu na dějiny válek a vojenství tyto texty oscilují mezi veskrze popisnými naracemi, důrazem na operace a vnímáním války coby pokračování diplomacie, především v textech týkajících se dějin 20. století se pak vyznačující značně stereotypní optikou jak ve smyslu nacionálního diskurzu, tak i co se týče širšího dějinného kontextu, který často vykládají až zavádějícím způsobem zcela mimo současný stav poznání. Právě sem lze nepochybně zařadit sérii textů z pera autorů, jako byli Karel Richter či Ivan Brož, jejichž jedinou tematickou orientací byla zřejmě potenciální „lákavost“ a prodejnost tématu.²² Obzvláště pro moderní

21 Zde se jedná o setrvalý stav, neboť velmi podobnou situaci na knižním trhu popsal již Ivan Šedivý v roce 2002, viz I. ŠEDIVÝ, *Česká historiografie vojenství 1989–2002*, s. 878.

22 Z celé řady titulů těchto autorů pro ilustraci např. Karel RICHTER, *Evžen Savojský: pán bitevních polí*, Praha 2019; Ivan BROŽ, *Bůh stál při Anglii: tažení velké Armady v roce 1588*, Praha

dějiny je v tomto segmentu také typická tendence k masivnímu vlivu technologického determinismu, tj. přesvědčení, že primárním hybatelem změny a případné inovace ve způsobech vedení války je vývoj technologií a zbraňových systémů – ostatně, jedná se o tendenci, kterou lze vysledovat i v akademické historiografii vojenskosti (viz níže).

Setrvalou úroveň relativně kvalitní „bitvologie“, tedy popisných operačně-taktických dějin doplněných přinejlepším diplomatickým kontextem, si udržují texty Jiřího Kovaříka či Luboše Taraby.²³ Nermalou informační hodnotu – bez obligátního technologického determinismu – vykazují i některé texty věnované již zmíněnému 20. století, shrnující často úzkou problematiku jednoho konfliktu či bojového střetnutí.²⁴ Zejména v posledních několika letech si popularizační trh začíná čím dál více všimnout i období starších dějin mimo třicetiletou válku, jež byla v hledáčku zájmu vždy. Dokládá to expanze produkce nejen dvou výše zmíněných autorů, ale i další počiny začasť volící přístup deskriptivních politických dějin²⁵ či osvědčenou biografickou optiku.²⁶ Zvláštní pozici mají pro období starších dějin

2010; též Jiří ČERNÍK, *S tomahawky proti mušketám: přehled bojů s indiány na území dnešních USA v letech 1622–1890*, 2 svazky, Praha 2010–2011.

- 23 Z přepilné a široce rozkročené tvorby Jiřího Kovaříka viz např. Jiří KOVAŘÍK, *Trafalgar: anatomie námořní bitvy*, Praha 2008; v poslední době pak knižní série věnované evropskému středověku (*Rytířské bitvy a osudy*, 4 díly, Třebíč 2016–2017), světového raného novověku (*Bitvy a osudy válečníků*, zatím 9 dílů, Třebíč 2017–2022), raně novověké námořní boje (*Salvy pod plachtami*, prozatím 2 díly, Třebíč 2021–2022), či dokonce náhledy do antického válečnictví (*Rímské války*, 5 dílů, Třebíč 2014–2016). Zajímavým – a dle našeho názoru vítaným – specifickým tohoto autora je, že široké čtenářstvo popularizačního žánru se seznamuje i s jednoduše zpracovanými edicemi dobových pramenů, zejména ego-dokumentů. Viz Jean-Roch COIGNET, *Napoleonův granátník: paměti kapitána Coigneta, vojáka Bonapartova konzulátu, granátníka císařské gardy a příslušníka Napoleonova štábu*. Překlad a poznámky Jiří KOVAŘÍK, Praha 2014; či Karl Johann von GRUEBER – Jiří KOVAŘÍK (ed.), *Císařský kyrysník: Jiří Kovařík uvádí paměti Karla Johanna, rytíře von Grueber, důstojníka rakouských kyrysníků a bavorských švališerů v letech napoleonských válek; kritické vydání doplněné vzpomínkami kyrysníka Müllera, braběte Neipperga a pojednáním o rakouské kavalerii v napoleonských válkách*, Třebíč 2015. Podobný záběr má např. Luboš TARA-BA, *Sukně proti kalbotám: válka o rakouské dědictví 1740–1748*, Praha 2019. Pro další příklad relativně kvalitní popularizace viz též Leonid KRÍŽEK (ed.), *Pod císařským praporem. Historie habsburské armády 1526–1918*, Praha 2013.
- 24 Viz např. Jiří BÍLEK, *Kyselá těšínská jablčka. Československo-polské konflikty o Těšínsko 1919, 1938, 1945*, Praha 2011; nebo Michal PLAVEC – Filip VOJTÁŠEK – Peter KAŠŠÁK, *Praha v plamenech. Nálety na blavní město za druhé světové války*, Cheb 2008.
- 25 Např. Petra KODETOVÁ, *Soumrak krále slunce: válka o španělské dědictví 1701–1714*, Praha 2017; Václav KRÁLÍČEK, *Tři roky krve: druhá anglo-holandská válka 1665–1667*, Praha 2020.
- 26 Viz Pavel VODIČKA, *Dobytí říše Aztéků: tažení Hernána Cortése v letech 1519–1521*, Praha 2020.

díla, která o tématu pojednávají znaleckým muzeálním přístupem skrze typologii užívaných zbraní a zbroje či pomocí komentování dobových obrazových podkladů. Ač je díky vnitřní kompozici řadíme mezi díla popularizační, jejich přínos alespoň pro starší dějiny tkví v tom, že poskytují komentovaná kompendia technologicko-řemeslných artefaktů či shromážděného ikonografického materiálu,²⁷ případně obojí, propojené vyprávěcím textem, jenž se vesměs vyhýbá přímočarému technologickému determinismu typickému pro novější dějiny.²⁸

Význam populární historiografie vojenství, jakkoliv je tato drtivou většinou akademických historiků téměř s gustem přehlížena,²⁹ nelze podceňovat. Jsou to totiž právě tyto texty, které skrze svoji prostou kvantitu a dominanci knižnímu trhu *de facto* definují celý obor jak v očích laického publika, tak i části odborné veřejnosti. Právě tyto v lepším případě „poučené bitvologie“ díky své popularitě formují vnější tvář historiografie války. Tato popularita rozhodně nemusí být na škodu, neboť – jak lze sledovat na prvotních předmětech zájmu studentů nižších ročníků historických oborů – utváří zřejmě velice lákavý obraz „vojenských dějin“, zároveň však pro zájemce o historii předem určuje, jak tento obraz vypadá a ve výsledku jej výrazně pokřivuje směrem k výše uvedené formě. S touto reprezentací se pak musí vyrovnávat i akademická historiografie vojenství, byť i jen tím, že se snaží maximálně odlišit nejen co do odborné úrovně, ale především co do tematického zaměření a metodologie, jen aby nebyla obviněna z „povrchní popularizace“. Což je zřejmě také důvod, proč řada studentů nakonec svůj zájem o dějiny války opustí, neboť v akademickém diskurzu jsou předdefinovány jako nedostatečně „odborné“. Soudí-

27 V této souvislosti nelze zmínit kolektivní publikaci *Poklady zbrojnic na státních hradech a zámcích ve správě Národního památkového ústavu*, Brno 2017; Stanislav HRBATÝ – Petr CZAJKOWSKI, *Malované zbroje na Státním zámku Konopiště: poklady zbrojnic na hradech a zámcích ve správě Národního památkového ústavu*, Brno 2015; Petr KLUČINA, *Třicetiletá válka. Obraz doby 1618–1648*, Praha 2004 a rozsáhlou práci TÝŽ, *Zbroj a zbraně: Evropa 6.–17. století*, Praha 2004; naposledy Petr BROŽEK, *Platněství*, Praha 2021. Viz též série tematických encyklopedií k dějinám války v raném novověku, viz Petr KLUČINA, *Války světa. Ottova encyklopedie*, 3 svazky, Praha 2018.

28 Jiří KOVAŘÍK – Leonid KRÍŽEK, *Historie evropských duelů a šermů*. Svazek I. Od starověku k branám renesance, Praha 2013, Svazek II. Čas rváčů a duellantů, Praha 2014, Svazek III. Od duelového ke sportovnímu kolbišti, Praha 2014.

29 Neplatí to však absolutně. Mezi akademiky, kteří se nebojí plout na ryze popularizačních vodách, patří např. Radek FUKALA, *Války Lva severu: vítězství a prohry Gustava II. Adolfa*, Praha 2022; či TÝŽ, *Velká válka s křižáky 1409–1411: světla a stíny grunwaldského vítězství*, Praha 2011. Do jisté míry též Miroslav ŠEDIVÝ, *O švestky a brambory: Prusko-rakouská válka o bavorské dědictví 1778–1779*, Praha 2018, recenze ČČH 118, 2020, č. 1, s. 206–211.

me, že tento stav má co dělat právě s dominantním postavením oné základny naší pyramidy trendů.

„Tradiční“ operační dějiny

Trend „operačních dějin“ označujeme za „tradiční“ z prostého důvodu, že vychází z původního „funkčního“ pojetí historie vojenství coby výukových „štábních dějin“ jednotlivých střetnutí, operací, tažení i celých válek tak, jak je v první polovině 20. století ustavili Basil Liddell Hart či, s výrazně většími kontextuálními přesahy, Hans Delbrück.³⁰ Jak již bylo řečeno, z hlediska metodologie je tento trend silně přítomen i v popularizační literatuře a i díky ní tvoří jádro obecné představy, že historiografie vojenství se primárně zabývá „posouváním šipek po mapě“. O to překvapivější je zjištění, že pomyslná pyramida trendové struktury české historiografie vojenství je právě v tomto bodě deformována, neboť to, co ve světě dlouhá léta tvořilo a dodnes do jisté míry tvoří jakousi primární základnu studia dějin válek, je v české historiografii přítomno vlastně výjimečně a v posledních letech dokonce minimálně. Kvalitní akademická „bitvologie“ je zde do značné míry vzácným zbožím.

Výsadní postavení má v tomto směru období třicetileté války, obecně dominující tematickému záběru v období starších dějin. Zejména v posledních letech se zde pozornost formou útlých hutných svazků zaměřuje na průběh jednotlivých bitev a jejich bezprostředního kontextu, ať už je to Jankov, Nördlingen, Desava, Lützen, zápas o České Budějovice, dobytí Plzně v prvním roce války či švédský nájezd na Prahu v roce posledním, nebo v domácí historické paměti už ikonická srážka na Bílé hoře.³¹ Právě bělohorská bitva nejen díky svému výjimečnému postavení v mytologizaci českých dějin, ale i díky kulatému výročí, jež nedávno proběhlo, stanula

30 Basil H. LIDDELL HART, *Strategy. The Indirect Approach*, New York 1954; Hans DELBRÜCK, *Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte*, 4 svazky, Berlin 1900–1920.

31 Lukáš SLÁMA, *Bitva u Jankova 6. 3. 1645*, České Budějovice 2022; Pavel HRNČIŘÍK, *Bitva u Nördlingenu 5. a 6. 9. 1634*, České Budějovice 2020; Vít MIŠAGA, *Bitva u Desavy 25. 4. 1626*, České Budějovice 2020; Tomáš STERNECK, *Boj o České Budějovice v letech 1618–1619*, České Budějovice 2019; Jan KILIÁN, *Bitva o Prahu v roce 1648*, České Budějovice 2019; Radek FUKALA, *Bitva u Lützen 16. 11. 1632*, České Budějovice 2018; Jan KILIÁN, *Dobytí Plzně 1618*, České Budějovice 2018; Dušan UHLÍŘ, *Bitva na Bílé hoře 8. 11. 1620*, České Budějovice 2018, což je prakticky zkrácená verze díla TÝŽ, *Drama Bílé hory: česká válka 1618–1620*, Brno²2017.

v centru dění celé řady publikací (viz níže), překvapivě málo se tak však dělo optikou operačních dějin. Bitva se dočkala pozornosti analýzou dobové ikonografie, v nedávné době se její průběh pokusil interpretovat v mezích dobového vojenského uvažování a kulturních stereotypů jeden z autorů tohoto textu.³² Tradiční operační pohled je nicméně silně přítomen v textech sborníku, věnovanému kulatému výročí bitvy u Rakovníka, která předcházela bělohorskému finále.³³ Přestože některé regionální stati byly věnovány menším střetům sedmileté války,³⁴ do konce 18. století již mnoho dalších příkladů tohoto trendu nenasbíráme.

Vedle několika málo příkladů pro napoleonské období³⁵ lze za téměř definiční dílo tohoto historiografického proudu považovat dnes již klasickou studii Pavla Bělíny a Josefa Fučíka věnovanou prusko-rakouské válce roku 1866,³⁶ doplněnou v následujících letech sérií textů věnovaných „bílým místům“ souvisejících dílčích operací s častými přesahy k tématům technologie, každodennosti či dokonce kulturní reflexe a komemorace.³⁷ Do stejného časového období spadá i pokus o komplexní analýzu operací i jejich kontextu na příkladu americké občanské války z dílny jednoho z autorů této studie,³⁸ zatímco operační dějiny první světové války jsou poněkud nevyrovnaně zastoupeny v eklekticky pojatých sbornících dedikovaných jejímu stoletému výročí a připravených týmem Vojenského historického ústavu.³⁹

Za jistý, byť polovičatý pokus o operační dějiny lze považovat i výročím války motivovanou sérii publikací od různých autorů oživující tradici dějin habsburských plukovních formací. Ty jsou bohužel pojaty vesměs přísně popisně, omezují se na

32 Blanka ALTOVÁ – Václav MATOUŠEK – Aleš KÖSSL – Jan ŠIMEK, *Bitva na Bílé hoře na rytinách Jana Sadelera v Theatru Europeu*, in: Jana SÝKOROVÁ (ed.), *Ecce homo. In memoriam Jan Fridrich*, Praha 2010, s. 224–238; Vitězslav PRCHAL, *Bílá hora. Podivná bitva před branami města v obraze dobové (vojenské) kultury*, in: Pavla Státníková – Olga Fejtová a kol., Praha 1580–1680. Místo konfesijních střetů, Praha 2021, s. 157–174.

33 Kateřina BLAŽKOVÁ – Pavel HRNČIŘÍK – Jiří ROUB a kol., *Bitva u Rakovníka 1620: sborník příspěvků*, Rakovník 2020.

34 Např. Tomáš DOSTÁL, *Sedmiletá válka na Chebsku: střetnutí u Nebes a Žďáru*, Sborník Chebského muzea 2006, s. 23–40. Rudolf ANDĚL, *Bitva u Liberce 21. dubna 1757*, Střední Evropa – Čechy, Slezsko a Horní Lužice – ve hře velmocí v 18. století, Liberec 2008, s. 79–94; Zdeněk MUNZAR – Petr PROUZA – Jiří ŠLAJSNA, *Kadaň 1742: fiasko tažení maršála de Maillebois*, Kadaň 2016.

35 Viz např. Jakub SAMEK (ed.), *Bitva u Znojma a válka roku 1809*, Třebíč 2009.

36 Pavel BĚLINA – Josef FUČÍK, *Válka 1866*, Praha 2005.

37 Viz např. Vojtěch KESSLER – Josef ŠRÁMEK, *Requiem za rytíře. Jezdecká srážka u Střezetic 3. 7. 1866*, Hradec Králové 2016; Josef DVOŘÁK, *Velké dny hradecké pevnosti za války 1866*, Červený Kostelec 2021.

38 Jiří HUTEČKA, *Země krví zbrocená. Americká občanská válka, 1861–1865*, Praha 2008.

39 Jaroslav LÁNÍK – Tomáš KYKAL a kol., *Léta do pole okovaná*, 2 svazky, Praha 2015–2017.

deskripci přesunů, manévrů a ztrát, přičemž často stojí na doslovně faktografickém čtení oficiálních hlášení, publikovaných vzpomínek či dobové žurnalistiky, což výrazně limituje jejich přínos k poznání.⁴⁰ Podobně neuspokojivá je ostatně situace z hlediska prakticky neexistující moderní operační historie působení čs. legií, což vzhledem k celkovému stavu výzkumu tohoto tématu ani nepřekvapí. Kusé jsou pak kupodivu i pokusy místní historiografie popasovat se s operačně-taktickou analýzou druhého světového konfliktu, jež z větší části zůstaly u neproblematicky pojatých deskripcí, které a v lepším případě nadále splácejí „dluhy“ české historiografie zaplňováním doposud prázdných „bílých míst“ často až do nejmenších detailů.⁴¹

Zřejmě nejtypičtějším příkladem zdejšího pojetí operační historie je rozsáhlé dílo Jiřího Rajlichy věnované leteckým operacím, jež v sobě spojuje minuciózní, až deníkově popisné zachycení osudů jednotlivců i každodenního operačního nasazení malých jednotek s téměř štábním pohledem „shora“. To vše je založeno na důkladném studiu úředních pramenů a doplněno prameny osobní povahy sloužícími coby zdroj „faktů“ či ilustrativních „obrazů“.⁴² Jakkoliv lze jistě těmto textům vyčítat jejich konzervativní, neproblematické pojetí dějin, není pochyb o tom, že jejich vyčerpávající pokrytí pramenné základny z nich činí nepostradatelnou součást jakékoliv budoucí analýzy. Podobný význam pak lze připsat i řadě detailních studií operací spojených s českými dějinami především druhé světové války, jež přinášejí téměř laboratorní, od socio-kulturních a často i politicko-ekonomických vlivů zcela očištěný obraz minulosti, často výhradně pohledem jedné ze zúčastněných stran konfliktu, nebo dokonce jediné vybrané formace. To samozřejmě limituje vý-

40 Viz např. Jan CÍGLBAUER, *Jednadvadesátníci. Skutečný příběh dobrých vojáků 91. regimentu*, Pelhřimov 2018; Jiří VRBA – Radim KAPAVÍK, *Zeměbranci z Hané*, Olomouc 2018.

41 Jaroslav HRBEK – Vít SMETANA – Stanislav KOKOŠKA – Vladimír PILÁT – Petr HOFMAN, *Draze zaplacená svoboda. Osvobození Československa 1944–1945*, 2 svazky, Praha 2009; Tomáš JAKL, *Květen 1945 v českých zemích. Pozemní operace vojsk Osy a Spojenců*, Praha 2004; Stanislav KOKOŠKA, *Praha v květnu 1945. Historie jednoho povstání*, Praha 2005.

42 Není v možnostech této studie být i jen zmínit obdivuhodné kvantum produkce Jiřího Rajlichy za posledních dvacet let, jež pouze na stranách časopisu *Historie a vojenství* dosahuje počtu neuvěřitelných téměř 60 větších i menších studií. Vzhledem k tomu, že řada z nich sloužila jako základ pozdějších monografických prací, se zde spokojíme s odkazem na jeho dvě nejzásadnější díla: Jiří RAJLICH, *Na nebi brděho Albionu*, 6 svazků, Cheb 2000–2005; TÝŽ, *Na nebi sladké Francie. Válečný deník československých letců ve službách francouzského letectva 1939–1945*, Cheb 2008; pro operační historii letecké války viz také Martin VESELÝ, *Hvězdy nad Krušnohořím. Letecká válka nad severozápadními Čechami (1944–1945)*, Praha 2005; stejný autor pak úzké operační dějiny úspěšně rozšířil o diplomaticko-politický kontext, viz TÝŽ, *Čekání na Godota. Souvislosti náletů britského letectva na území Protektorátu Čechy a Morava v roce 1940*, HaV 70, 2021, č. 1, s. 56–67.

slednou operační analýzu. Výsledný obraz je roztržštěný a málokdy překračuje stín marné pozitivistické snahy doložit, *co se skutečně stalo*. Tematicky se tyto studie koncentrují především na vojenské operace na území českých zemí,⁴³ bojové akce jednotek čs. zahraničního odboje,⁴⁴ či ozbrojené střety spojené s akcemi domácího odboje.⁴⁵ Za standardní operační dějiny lze označit i narativní studie věnované průběhu invaze vojsk Varšavské smlouvy v roce 1968.⁴⁶

Z uvedeného stručného přehledu vyplývá nejen skutečnost, že operační dějiny jsou v kontextu české historiografie vojenství překvapivě vzácným jevem, ale také fakt, že zde mají značnou tendenci k vyhraněné pozitivistické metodě, jejíž primární ambicí je vršení údajných „faktů“. Namísto problémového způsobu uvažování byt i jen o omezeném poli militárního bojového násilí (čímž vojenské operace nakonec jsou) nacházíme v těchto textech opakovaně důraz na „*přesné popsání dějů den po dni, hodinu po hodině tak, jak se staly*“.⁴⁷ Někteří autoři se vůči problémovému uvažování o dějinách rovnou vymezují, když kontrastují svoji „*důkladnou faktografickou práci*“ s „*psychologizujícími příspěvky*“ k jimi zvolenému tématu.⁴⁸ Takto pojaté operační dějiny jimi vlastně ani nejsou, neboť je definuje pouze holý fakt, že až laboratorně popisují vybranou vojenskou operaci a její organizační či technologické zázemí. Ocítáme se tak jednou nohou v kategorii trendů, jež českou historiografii vojenství do značné míry definuje a jež je charakteristická snahou dobrat se maximálně podrobného obrazu minulosti pohledem organizací či klíčových aktérů.

Faktografická vyprávění

Všeobjímající podstatou této námi identifikované kategorie, jež ve svém rozsahu tvoří jádro akademického studia militární historie, je *neproblémové psaní* naplňující zjednodušenou definici pozitivistické metody. Tyto texty vesměs rezignují na kladení otázek a soustřeďují se na prostý popis bez jakýchkoliv metodologických

43 Viz např. Michal PLAVEC, *Květen plný emocí. Letecké operace Rudé armády v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v roce 1945*, HaV 64, 2015, č. 1, s. 41–56.

44 Např. Zdeněk VALIŠ, *1. československý armádní sbor v bojích na Dukle*, HaV 63, 2014, č. 4, s. 55–71; Aleš BINAR, *Pohledem protivníka. Informace německého vojenského zpravodajství o 1. československém armádním sboru v průběhu karpatsko-dukelské operace*, HaV 68, 2019, č. 3, s. 32–45.

45 Např. Karel ČERNÝ, *Nejmladší parašutista. Operace Bronze, Žďár nad Sázavou 2005*.

46 Jiří FIDLER, *Okupace 1968*, Praha 2018; Daniel POVOLNÝ, *Vojenské řešení pražského jara*, 2 svazky, Praha 2008–2010.

47 Boris TATANOV – Bernard PANUŠ, *Kyjevský incident*, HaV 53, 2004, č. 2, s. 34.

48 Lukáš DULÍČEK, *Východočeši pod císařským praporem*, Praha 2015, s. 9.

ambicí. Tento postup charakterizují stanovené cíle jako „připomenout zapomenuté téma“ či „přiblížit osudy“. Mnozí z autorů jako by zaměňovali „řemeslo“ historické práce za metodu samotnou a odtud pak odvozovali její smysl. Cíl „*řádně analyzovat a interpretovat*“ tak vesměs vede k prostému převyprávění – slovy jednoho z autorů – „*objektivizovaných faktů*“.⁴⁹ Právě vršení „faktů“ je nepochybně přínosem takto pojaté historiografie, neboť vynáší na světlo řadu často opomíjených témat i pramenných celků a usnadňuje tím budoucí pokusy o syntézu či problémově postavený výzkum.⁵⁰ V současné podobě však tento stav vede k tříštění výsledného obrazu o militární minulosti do několika málo větších celků tvořených do značné míry neuspořádanou a navzájem nesouvislou mozaikou drobných i větších studií, často spíše materiálového charakteru. Někdy se až zdá, že oboru i nadále dominuje Ivanem Šedivým popsaná snaha historiků 90. let minulého století „zaplnit bílá místa“ zanechaná politicky deformovanou předlistopadovou historiografií. Zdá se, že v tomto ohledu došlo v relativně úzkém oborovém diskurzu k až paradoxní „recyklační“ přístupu, který jako by byl i po třiceti letech stále aktuální.

Nelze se tudíž zbavit dojmu, že velká část české historiografie vojenství se točí v pomyslném kruhu vlastní tradice, což v kombinaci s výše uvedeným tříštěním do řady minuciózních témat jen stěží přispívá k řešení obecnějších otázek a problémů. Charakteristickou je ostatně i volba optiky, kterou jsou militární dějiny nahlíženy a která má obvykle podobu organizačních, resp. institucionálních dějin militárních struktur, případně kolektivních či individuálních biografí.⁵¹ Velice silným trendem zůstává i častý *technologický determinismus* a především pro dějiny 20. století je často přítomen i nevslovený *ideologický diskurz* v podobě heroizace jednotlivých aktérů či celých skupin v návaznosti na interpretaci *národních* dějin coby českého liberálně-demokratického projektu. Z hlediska tematického zaměření se

49 Cit. viz Karel STRAKA, *Pokusy o integraci československého obranného zpravodajství z let 1929–1938 a příčiny jejich nezdaru*, HaV 55, 2006, č. 4, s. 4; resp. TÝŽ, *Sabotážní a teroristická síť Úřadovny Abwehru IV Drážďany v kontextu příprav na napadení ČSR z let 1938–1939*, HaV 68, 2019, č. 1, s. 34.

50 Tak jako na příkladu českých militárních dějin předvedl např. německý historik M. Zückert ve své studii meziválečné čs. armády coby laboratoře národnostní politiky ČSR. Viz Martin ZÜCKERT, *Zwischen Nationsidee und Staatlicher Realität. Die tschechoslowakische Armee und ihre Nationalitätenpolitik 1918–1939*, München 2008; v návaznosti viz Zdenko MARŠÁLEK, *Neúspěch státně-občanského konceptu českoslovakismu: menšiny v armádě 1918–1945*, in: Adam Huděk – Michal Kopeček – Jan Mervart (eds.), *Čecho/slovakismus*, Praha 2019, s. 202–222.

51 Pro reprezentativní vzorek viz např. Aleš BINAR a kol., *Ozbrojené síly a československý stát*, Brno 2020; či Václav VONDRÁŠEK – Sylvestr CHRASTIL – Martin MARKEL, *Vojenská akademie v Brně*, Praha 2005.

přítom v české historiografii vojenství za posledních dvacet let taktéž mnoho nezměnilo. Starším militárním dějinám i nadále dominuje období třicetileté války.⁵² Jen občas se dočkáme i jiných epoch, či dokonce kontinentů.⁵³ Hlavním těžištěm výzkumného zájmu v novějších dějinách jsou stejně jako před dvaceti lety období let 1914 až 1945, resp. éra komunistické diktatury, výzkum v řadě dříve frekventovaných témat však často ustrnul (napoleonské období), či překvapivě stagnuje (období světových válek a meziválečná ČSR). I v oblastech, které zaznamenaly výraznou expanzi produkce (období po roce 1945, především pak témata spojená s normalizační ČSLA), je obor stále závislý spíše na úsilí jednotlivců než na hlubších vývojových trendech.

Obsáhnout veškerou vyprávěcí, svým způsobem pozitivistickou produkci v jediné studii je prakticky nemožné, nicméně vyjdeme-li z výše zmíněné kategorie optiky náhledu militárních témat, lze tento trend v jeho celkové roztržitosti alespoň strukturovat. Jedním z nejvýraznějších tematických proudů, alespoň co se týče kvantitativy, je výzkum zaměřený na *popis organizačních struktur, schematicum a dějin militárních institucí*. Zde hrají nepochybný prim dějiny československých, potažmo českých ozbrojených sil napříč 20. stoletím, ať již se jedná o armádu meziválečné ČSR,⁵⁴ militární dějiny protektorátu Čechy a Morava,⁵⁵ či dějiny po roce 1945 s důrazem na struktury ČSLA, často ve vztahu k disciplinaci a perzekuci obyvatelstva v období komunistické diktatury, k probíhající studené válce či k sovětským okupačním silám.⁵⁶ Česká historiografie vojenství se v posledních letech

52 Viz např. Radek FUKALA, *Konec zimního království a poslední ohniska odporu*, České Budějovice 2016; TÝŽ, *Třicetiletá válka 1618–1648*, 2 svazky, České Budějovice 2018; resp. Jan KILIÁN, *Třicetiletá válka. Stručná historie*, Praha 2023.

53 Michal WANNER, *Sedmiletá válka v Orientu*, Praha 2001; Miloš DRDA – Zdeněk VYBÍRAL (eds.), *Jan Žižka z Trocnova a husitské vojenství v evropských dějinách*, Tábor 2004; Martin ŠANDERA, *Zikmundovi věrní na českém severovýchodě. Opočenská strana v husitské revoluci*, České Budějovice 2005; Bohumír ROEDL, *Araukánské války 1541–1881. Španělské Flandry v Chile*, Praha 2007; Vladimír BYSTRICKÝ, *Západní Čechy v husitských válkách*, České Budějovice 2013.

54 Viz např. Karel STRAKA, *Československá armáda, pilíř obrany státu z let 1932–1939*, Praha 2007; Radko BŘACH, *Generál Maurice Pellé*, Praha 2007; Radko BŘACH – Jaroslav LÁNÍK, *Dva roky bojů a organizační práce. Československá armáda v letech 1918–1920*, Praha 2013.

55 Jindřich MAREK, *Háčovi Melody Boys. Kronika českého vládního vojska v Itálii 1944–1945*, Cheb 2003; Jiří FRIEDL, *Vojáci – psanci. Polská svatokřížská brigáda Národních ozbrojených sil na českém území v roce 1945*, Praha 2015.

56 Jiří BÍLEK – Jaroslav LÁNÍK – Jan ŠACH, *Československá armáda v prvním poválečném desetiletí*, Praha 2006; Jiří BÍLEK – Jaroslav LÁNÍK – Pavel MINAŘÍK – Daniel POVOLNÝ – Jan ŠACH, *Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy*, Praha 2008; František HANZLÍK – Václav VONDRÁŠEK, *Armáda v zápalu o politickou moc v Československu*

chvályhodně propracovala i k tématu čs. a české armády po roce 1990, výzkum zde však ustrnul v zárodečné fázi až kronikářského popisu bez širší ambice.⁵⁷ V rámci celého uvedeného proudu lze identifikovat i drobnější segmenty s přesahy jak do výše zmíněných operačních dějin, tak především do dějin diplomacie (resp. do jejich vojenského či zbrojního kontextu),⁵⁸ do oboru *cold war studies*,⁵⁹ hospodářských dějin⁶⁰ a také do dějin každodennosti ve spíše intuitivní a zahraniční metodologický kontext nepřilíš reflektující podobě.⁶¹ Právě význam kontextualizace do širšího diskurzu středoevropské či evropské historiografie je patrný na několika málo metodologicky stále spíše konzervativních textech, jež však vybočují z řady pro-

-
- v letech 1945–1948*, Brno 2004; František HANZLÍK, *Diskriminace a perzekuce vojáků v Československu v letech 1945–1955*, Praha 2015; Jiří BÍLEK, *Vyhledat, izolovat, potrestat dřinou a převychovat*, HaV 69, 2020, č. 4, s. 60–77; Jan ŠACH, *Výstavba ČSLA ve druhé polovině padesátých let*, HaV 69, 2020, č. 3, s. 3–29, pokr. č. 4, s. 30–59; Jaroslav LÁNÍK, *Druhá Berlínská krize a reakce ČSLA na výstavbu Berlínské zdi*, HaV 60, 2011, č. 2, s. 91–104, pokr. č. 3, s. 69–81; Prokop TOMEK, *Raketové nosiče jaderných zbraní na území Československa*, HaV 61, 2012, č. 3, s. 73–91; Pavel MINAŘÍK, *Odsun sovětských vojsk z Československa 1989–1991*, HaV 70, 2021, č. 3, s. 4–35, pokr. č. 4, s. 24–47.
- 57 Např. Petr JANOUŠEK, *Chemici s Havlem proti agresorovi*, HaV 67, 2018, č. 2, s. 4–21.
- 58 Jiří FRIEDL, *Na jedné frontě: vztahy československé a polské armády (Polskie Siły Zbrojne) za druhé světové války*, Praha 2005; Vladimír FRANCEV, *Československé zbraně ve světě. V míru i za války*, Praha 2015. Ze záplavy detailních studií na drobná témata viz např. TÝŽ, *Akce 122 – Československý zbrojní vývoz na Kubu v letech 1960–1966*, HaV 65, 2016, č. 1, s. 68–79.
- 59 Viz např. debata o plánech na účast ČSLA v potenciálním nukleárním konfliktu: Petr LUŇÁK, *Plánování nemyslitelného. Československé válečné plány 1950–1990*, Praha 2007; Karel ŠTĚPÁNEK – Pavel MINAŘÍK, *Československá lidová armáda na Rýmu*, Praha 2007; Josef FUČÍK, *Stín jaderné války nad Evropou*, Praha 2010; dále také Matěj BÍLÝ, *Vašavská smlouva 1969–1985. Vrchol a cesta k zániku*, Praha 2016. Na tento proud historiografie navazuje i strategickými studií silně ovlivněný výzkum post-bipolárního světa po roce 1990, viz např. Jan EICHLER, *War, Peace and International Security: From Sarajevo to Crimea*, London 2017.
- 60 Radomír ZAVADIL, *Na obranu republiky. Přemístění československého zbrojního průmyslu na Moravu a Slovensko v letech 1936–1938*, Praha 2021; z řady studií věnovaných financování čs. ozbrojených sil viz např. Jan PAVEL, *Financování československé armády v letech 1934–1939*, HaV 53, 2004, č. 1, s. 4–22; či Jaroslav LÁNÍK, *Financování čs. armády v prvních letech pětiletky*, HaV 52, 2003, č. 3–4, s. 744–770; či Prokop TOMEK, *Snahy o snížení vojenských výdajů v Československu koncem osmdesátých let*, HaV 69, 2020, č. 4, s. 4–29.
- 61 Typicky např. studie Dalibora Váchy věnované čs. legiím, postavené prakticky výlučně na převyprávění pramenů osobní povahy: Dalibor VÁCHA, *Bratrstvo. Všední a dramatické dny československých legií v Rusku (1914–1918)*, Praha 2015; TÝŽ, *Ostrovy v bouři. Každodenní život československých legií v ruské občanské válce (1918–1920)*, Praha 2016; TÝŽ, *Návrat domů. Českoslovenští legionáři na cestě z Ruska do Vlasti 1919–1920*, Praha 2020. Metodologicky jen o málo propracovanější je i pokus Ladislava Kudrny o dějiny každodennosti, viz Ladislav KUDRNA, *Českoslovenští letci ve Velké Británii a válečné fenomény. Prostředí společenských struktur, válečného času, morálky, věkové hranice a zabíjení*, Praha 2006.

stých vyprávěcích dějin a ve výsledku přinášejí významné přesahy do politicko-sociálních souvislostí, ať již se jedná o analýzu rakousko-uherské námořní politiky a strategie,⁶² protiletectké ochrany a obrany během 2. světové války,⁶³ nebo ideologických diskurzů a propagandy v ČSLA v období 60. a 70. let 20. století.⁶⁴

Vedle důrazu na dějiny organizačních struktur a institucí je pro českou historiografii války a vojenství výrazná tendence k personifikaci dějin, což vede k až záplavě *biografií*, často spíše *biogramů* jednotlivých aktérů či aktérských kolektivů, řazených bez větší souvislosti vedle sebe v přesvědčení, že důraz na roli aktérů v dějinách rovná se vyprávění jejich příběhů. Někdy je výsledkem analýza motivací a postojů jednotlivců tváří v tvář dějinám,⁶⁵ častěji však jde o více méně standardní biografie bez výraznějšího analytického přesahu. Drtivá většina těchto textů se opět zaměřuje na témata z českých dějin 20. století,⁶⁶ nalezneme je však i v období starších dějin, primárně opět v období třicetileté války.⁶⁷

Právě v biografiích lze často vysledovat tendenci k heroizaci objektů výzkumného zájmu, jež má kořeny v další významné tendenci narativního proudu

62 Karolina KALECKÁ, *Rakousko-uherský zákon o flotě z roku 1911*, HaV 65, 2016, č. 4, s. 58–73; resp. TÝŽ, *Kotorský záliv jako článek v řetězci obrany rakousko-uherského pobřeží*, HaV 68, 2019, č. 4, s. 42–58.

63 Martin VESELÝ, *Do krytí! Protiletectká ochrana v severozápadní části sudetské župy (1939–1945)*, Ústí nad Labem 2008. Viz také TÝŽ, *Postoj obyvatel Protektorátu Čechy a Morava ke spojeneckým náletům v roce 1944 ve světle denních zpráv SD*, HaV 59, 2010, č. 2, s. 52–66.

64 Václav ŠMIDRKAL, *ČSLA jako subjekt a objekt speciální propagandy v 60. letech 20. století*, HaV 60, 2011, č. 4, s. 85–96; resp. TÝŽ, „Bratři ve zbraní“: představy o spojení Národní lidové armády NDR a ČSLA ve světle krize roku 1968, HaV 63, 2014, č. 1, s. 4–19.

65 Viz např. Martin FLOSMAN, *S orlem i lvem*, 1. díl: Příběhy českých duchovních od 17. století do první světové války, Praha 2018. Ze starších dějin Radek FUKALA, *Jan Jiří Krnovský. Stavovské povstání a zápas s Habsburky*, České Budějovice 2005; Pavel BĚLINA – Jiří KAŠE, *Generál Laudon. Slavný vojevůdce a pán na Bečvárech*, Praha 2017.

66 Výběrově viz např. Jiří RAJLICH, *Důstojník Haškova pluku u c. a k. leteckva*, Cheb 2018; Tomáš JIRÁNEK, *Šéf štábu Obrany národa. Neklidný život divizního generála Čenka Kudláčka*, Praha 2015; Pavel KREISINGER, *Brigádní generál Josef Bartík. Zpravodajský důstojník a účastník prvního i druhého československého odboje*, Praha 2011; Jiří FRIEDL, *Generál Karel Lukas. Životní příběh severomoravského rodáka*, Štítý 2016. Pro příklad popisné „kolektivní biografie“ viz Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, *Zapomenutá elita. Českoslovenští vojenští diplomaté v letech 1938–1945*, Praha 2011; Jiří PLACHÝ, *Filozofové v battledressech*, Praha 2010; resp. Pavel KREISINGER, *Češi a Slováci v Austrálii v 1. polovině 20. století a jejich účast ve světových válkách*, Praha 2018.

67 Např. Jan KILIÁN, *Martin Maxmilián z Golče (kolem 1593–1653). Císařský generál ve víru třicetileté války*, České Budějovice 2010; TÝŽ, *Jan Beck (1588–1648). Císařský generál, lucemburský guvernér a svobodný pán z Kokořinska*, České Budějovice 2014; David PAPAJÍK, *Jan Čapek ze Sán. Jezdec na konec světa, vojevůdce, kondotiér a zbohatlík 15. století*, České Budějovice 2011; Pavel BALCÁREK, *Ve víru třicetileté války. Politikové, kondotiéři, rebelové a mučedníci v zemích Koruny české*, České Budějovice 2011.

české historiografie vojenství především novějších dějin, kterou definujeme jakožto *národně-liberální diskurz*. Jeho podstatou je zakotvení řady textů hluboko v konstrukci československého, resp. českého národního mýtu a s tím spojená tendence nahlížet minulost optikou *národních*, tedy *českých* dějin pomyslně vrcholících v realizaci moderní národní samostatnosti v podobě *liberálně-demokratického* politického systému první československé republiky. Tento pohled pak v některých případech téměř supluje metodologii. Lze se domnívat, že právě ideologický rámec zde slouží k osmyslnění prostého neopozitivismu tam, kde jiná metodologie chybí. Slovy jednoho z autorů, „*dějiny naší armády ve dvacátém století obsahují desítky, ba stovky bílých míst. Mezi ně patří i nezmapované životní osudy lidí, kteří se za druhé světové války i v letech následujících vynikajícím způsobem zasloužili o znovuzískání naší svobody a o návrat demokracie. Jména stovek těchto vlastenců upadla v ... zapomnění*“ a je úkolem historiků je vynést zpět na světlo.⁶⁸

Dějiny jsou tak implicitně děleny na „naše“ a ostatní, aktéři a události potom pod národně pokřiveným drobnohledem na dobré a špatné. To je možná nosné z hlediska didaktického chápání historie, z pohledu analytického přínosu k poznání minulosti lze však tento přístup považovat za spíše problematický, neboť *a priori* limituje možnosti i jinak informačně přínosného výkladu. Výsledkem je tak například optika „protičeských“ akcí (namířených proti čs. státní moci),⁶⁹ případně téměř automatická stereotypizace vybraných skupin – např. národnostních či radikálně levicových – coby „nespolehlivých“ ve vztahu k militárním projektům čs. autorit.⁷⁰ Tematicky vzato je tento trend přítomen – vcelku pochopitelně z pohledu českých nacionálních východisek – především v textech věnovaných militárním dějinám ČSR a následnému období druhé světové války, případně počáteční dekádě komunistické diktatury.⁷¹

68 Eduard STEHLÍK, *Plukovník pěchoty Karel Černý*, HaV 53, 2004, č. 1, s. 76.

69 Jiří PLACHÝ, *Od pololegálního spolku k protičeskému povstání*, HaV 63, 2014, č. 4, s. 40–47.

70 Typicky viz např. Jiří PLACHÝ, *Vzbouřenci z Cholmondeley*, HaV 65, 2016, č. 3, s. 19–38, pokr. č. 4, s. 20–57; či TÝŽ, *K činnosti slovenských separatistů mezi vojáky Čs. samostatné obrněné brigády ve Velké Británii v letech 1943–1944*, HaV 67, 2018, č. 3, s. 63–87.

71 Viz např. Dušan TOMÁŠEK, *Nevyblášená válka. Boje o Slovensko 1918–1920*, Praha 2005. Překvapivě lze tuto tendenci vysledovat i v jinak technicistních textech, viz např. Eduard STEHLÍK, *Československé opeňovací programy 1936–1938*, HaV 54, 2005, č. 1, s. 4–29; pokr. č. 2, s. 50–59, nebo Karel STRAKA, *Zrození monumentu. Počátky moderního opeňování v meziválečném Československu*, HaV 64, 2015, č. 1, s. 4–19; pokr. č. 2, s. 4–13, a také v čistě materiálových studiích, viz např. Jiří PLACHÝ, *Obraz nepřítel. Posádka pevnosti Dunkerque ve výpovědích německých zajatců*, HaV 59, 2010, č. 2, s. 67–91.

Nejvíce jsou limity tohoto přístupu patrné v již zmíněné tendenci řady biografických textů k heroizaci či naopak viktimizaci zkoumaných osob, kdy jsou minulé děje nahlíženy současnými morálními měřítky a rámovány obvykle právě zmíněným národně-liberálním diskurzem. Zde se zdá, že mnozí autoři nedokáží od svého předmětu zkoumání udržet dostatečný epistemologický odstup, což vede k textům plným postav „*inspirujících ... svým vlastenectvím, lidskostí a šlechtností [v] příkladu nám všem*“⁷², „*vlasteneckých důstojníků, pro něž byl [boj] proti uchvatitelům vlasti něčím zcela samozřejmým*“⁷³, „*tragických osudů vlastenců*“⁷⁴ a jiných ne právě analytických „kategorii“, jež minulost dopředu definují a tím limitují možnost jejího komplexního poznání.⁷⁵ Historie zde již není pouhým souborem faktů, nýbrž nástrojem konstrukce paměti „*věnovaným památce všech československých vojáků*“ či „*legendárních odbojových skupin*“ jejichž činy by „*neměly upadnout v zapomnění*“.⁷⁶

Téměř dokonalou ilustrací výše uvedeného problému nedostatečného odstupe od studovaného tématu, resp. jeho nahlížení ideologickou optikou, je dodnes až nepochopitelně vyhocená „debata o českém vojákovi Velké války“. Ta již více než sto let osciluje mezi pozicemi střídavě odsuzujícími a obhajujícími podíl téměř milionu „Čechů“ na bojových operacích rakousko-uherské armády během první světové války. Textům, jež se tímto tématem zabývají, se až na výjimky nedaří opustit nacionálně definovanou optiku, v jejímž rámci jsou vojáci – z hlediska analytických kategorií – především (ne)loajálními Čechy a až pak čímkoliv jiným.⁷⁷

72 Eduard STEHLÍK, *Pro vlast i církev žil a zemřel. Generál duchovní služby Msgre Methoděj Kubáň*, HaV 56, 2007, č. 1, s. 95; k heroickému diskurzu viz též TÝŽ, *Jan Kubiš. Nezastaví mne ani to nejhorší...*, Žďár nad Sázavou 2017.

73 Jiří MIKULKA, *Plukovník František Bernas v domácím a zahraničním odboji 1939–1945*, HaV 57, 2008, č. 3, s. 59.

74 František HANZLÍK, *Generál Heliodor Píka. Tragický osud vlastence*, HaV 58, 2009, č. 1, s. 72–80. Pro podobně heroizující obraz „velkého muže“ viz také Karel STRAKA, *Prezident republiky Eduard Beneš a československá branná moc v jubilejním roce 1937*, HaV 66, 2017, č. 2, s. 4–21.

75 Pro další příklady v podobě kolektivní biografie pak také Tomáš JAKL, *Hrdinové z Londýna. Českoslovenští krajané ve Velké Británii*, Praha 2016; či Jiří PLACHÝ, *Horší než doba války... Osudy parašutistů z Velké Británie v poúnorovém Československu*, Praha 2014.

76 Cit. viz Milan KOPECKÝ, *Tragédie u Rymic 6. května 1945*, HaV 62, 2013, č. 2, s. 75.

77 Viz Josef FUČÍK, *Osmadvacátníci (Spor o českého vojáka Velké války 1914–1918)*, Praha 2006; Hynek DOMALÍP, *Šluknovsko, vojenští vysloužilci a Velká válka*, Krásná Lípa 2012; Jindřich MAREK, *Pod císařskou šibenicí (Čeští vojáci na křížovatkách roku 1918)*, Cheb 2005; či TÝŽ, *Beránci, lvi a malé děti. Nekonečný spor o českého vojáka v letech 1. světové války*, HaV 63, 2014, č. 1, s. 94–113. Pro méně vyhocený pohled na tuto tradiční problematiku viz Ivan ŠEDIVÝ, *C.k. / C. a k. vojáci mezi češtvím a rakušanstvím*, in: Rudolf Kučera (ed.), *Identity v českých zemích 19. a 20. století. Hledání a proměny*, Praha 2012, s. 111–131; či Jiří HUTEČKA, *Politics of*

Vedle národně-liberálního diskurzu je dalším specifickým proudem uvnitř trendu produkce faktografických vyprávění již zmíněný *technologický determinismus*, tedy implicitní přesvědčení, že motorem změny a nositelem inovace, tj. ve výsledku jediným důležitým dějinným faktorem v rámci studia militární minulosti jsou technologie a jejich kompetitivní zdokonalování. Tento pohled, často doplněný o stavebně-historický pohled, dodnes do značné míry dominuje studiu středověkých, raně novověkých, ale i moderních pevnostních systémů a vede k rozsáhlé historiografické produkci jednoduše definovatelné jako „dějiny zdí“.⁷⁸ Vedle toho je i v české akademické historiografii vojenství zastoupeno studium zbraní a zbraňových systémů jdoucí i za texty čistě muzejního charakteru, vesměs v podobě více či méně podrobných přehledů, případně technických analýz konkrétních zbraňových systémů.⁷⁹ Pouze občas se lze dočkat i přesahů do oblasti hospodářských či politických dějin a tolik potřebné kontextualizaci (nejen) militárního technologického vývoje do celku společenských souvislostí.⁸⁰

Válka a společnost

Trend faktografického vyprávění sice akademické historiografii vojenství dominuje z hlediska kvantitativně, jak ale naznačujeme výše, jsou i autoři, kteří se pokouší jeho inherentní omezení překročit propojením vyprávění o militárních dějích s širší-

Words: Language and Loyalty of Czech-Speaking Soldiers in the Austro-Hungarian Army, in: Julian Walker – Christophe Declercq (eds.), *Multilingual Environments in the Great War*, Bloomsbury 2021, s. 121–138.

78 Za všechny viz např. Vladimír KUPKA – Vladimír ČTVERÁK – Tomáš DURDÍK – Michal LUTOVSKÝ – Eduard STEHLÍK, *Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2006; ze starších dějin představuje památkářsky zaměřený, a tedy z podstaty věci deskriptivní přístup např. Vladislav RAZÍM, *Středověká opevnění českých měst*, Díl I–IV, Praha 2019–2022, a další texty téhož autora či řada studií Jiřího Varhaníka nebo Jiřího Slavíka, věnující se opevněním od středověku po baroko. Pro moderní opevnění typicky viz např. Oldřich GREGAR a kol., *Řopík. Výstavba legendy československého opevnění*, Červený Kostelec 2022. Pro kritické zhodnocení historiografie pevností a pevnostních měst především v období 18. a 19. století viz Michael VIKTORÍK, *Pevnostní město v habsburské monarchii v 19. století v dějepisné práci*, *Kultúrne dějiny / Cultural History* 12, 2018, č. 1, s. 61–83.

79 Viz např. Bohumír TUHÝ – Jiří ŠRAMAR – Josef ŠRÁMEK a kol., *Prusko-rakouská válka roku 1866: výzbroj a výstroj*, Hradec Králové 2016; Jan SKRAMOUŠSKÝ, *Mýtus jménem Krnka*, Praha 2016.

80 Nejlépe asi viz Vojtěch SZAJKÓ, *Železnice, pošta a telegraf rakouské armády v letech 1848–1814*, Praha 2017 (recenze ČČH 116, 2018, č. 3, s. 874–877); resp. Tomáš JIRÁNEK – Radovan SOUŠEK, *Dějiny československého železničního vojska*, Praha 2014.

mi výzkumnými oblastmi, z nichž některé – např. dějiny každodennosti – lze chápat i jako jistou reflexi metodologických postupů spojovaných s trendem *new military history*, specificky pak především s tou její částí, jež se zaměřuje na vztah mezi válkou, resp. militárními institucemi, širší societou a jednotlivcem. Charakteristický je zde důraz na aktérskou zkušenost, pohled „zdola“ či „zevnitř“ institucí a obecný důraz na sociální kontext války či, častěji, samotnou existenci vojenských institucí a jejich působení v každodenní praxi.

Tento proud českého bádání o militárních dějinách lze momentálně považovat za nastupující trend s největším potenciálem určovat v budoucnu metodologický rámec celého oboru, přinejmenším v akademickém prostředí. Soudíme tak nejen proto, že témata „války a společnosti“ zcela jasně dominovala panelu věnovanému historiografii vojenství na posledním sjezdu historiček a historiků na podzim roku 2022.⁸¹ Rostoucí ochota nastolovat nová témata ve stále se rozšiřujícím tematickém záběru je zjevná i při pohledu na publikační výstupy posledního desetiletí napříč oborem a obdobími. Bohužel, zatím je tento trend omezen na vybrané dějinné momenty, témata a částečně je úzce provázán s jednotlivými autory, s trochou optimismu jej však můžeme považovat za hlavní zdroj víry ve výše zmíněný „mírný pokrok v mezích zákona“.

Do jisté míry věrným předobrazem současného stavu vývoje v tomto kontextu je ostatně pokus Ivana Šedivého a Marie Koldinské syntetizovat s pomocí takto pojaté metodologie celé české militární dějiny. Jejich snaha o popis vztahu české společnosti k válce a vojenským institucím zde narazila na limity kusého primárního výzkumu a zřejmě nevyhnutelně skončila důrazem na období zájmu obou autorů, tj. dějiny 16.–17. století, resp. dějiny pozdní habsburské monarchie a tzv. první čs. republiky.⁸² Ostatní období jsou pak zastoupena velmi nevyrovnaně, a to i napříč sledovanými konceptuálními celky „idejí“, „armády“, „společnosti“ a „obrazů a slov“, ve zřejmé reflexi stavu bádání o válce a společnosti napříč oborem. Přesto lze tuto knihu považovat za zásadní pokus o nastolení širší diskuze poprvé cíleně otevřené již v roce 2003 sborníkem z konference příhodně nazvané *Armáda a společ-*

81 Panel P09 „Dějiny vojenství a jejich současné interdisciplinární přesahy“, 12. sjezd českých historiků – profesní setkání historiček a historiků České republiky, Ústí nad Labem 20.–22. 9. 2022; program panelu viz <https://historieusti2022.ujep.cz/kongresove-volne-panely/#skladba-panelu> (20. 10. 2023).

82 Marie KOLDINSKÁ – Ivan ŠEDIVÝ, *Válka a armáda v českých dějinách. Sociohistorické črty*, Praha 2008.

nost v českých zemích;⁸³ diskuze, jež prozatím pouze občasně rezonuje v textech věsměs věnovaných zlomovým bodům společensko-politické a ve výsledku i militární transformace v moderních českých dějinách.⁸⁴

Byl to ostatně právě Ivan Šedivý, kdo před dvaceti lety identifikoval vlivy *new military history* jako potenciálně nejpřínosnější tendenci vývoje české historiografie vojenství. Jeho naděje se upíraly především k období výzkumu starších dějin a je jistým paradoxem, že právě zde dnes můžeme vidět určitou stagnaci, projevující se zejména v dějinách středověku, možná jen zdánlivě také v období raného novověku – v porovnání s produkcí věnující se 20. století. Přesto zde lze zaznamenat pozoruhodné autorské počiny, postihující širokou paletu korelací mezi válkou jako sociální institucí a společností, v rámci níž se odehrává. Metody, jak toto pojmout, jsou přitom velmi pestré, stejně jako témata, jímž byla věnována pozornost. Může to být na první pohled biografická optika, v níž však osudy jednotlivce, zpravidla známého válečníka, slouží ve skutečnosti „jen“ jako jeviště k vykreslení monumentální fresky atmosféry doby,⁸⁵ fenomén křížových výprav jako ideologický svorník středověké společnosti,⁸⁶ majetkoprávní pohled na hluboké strukturální změny společenských elit způsobených válkou,⁸⁷ či dopady dlouhé války na daňový systém, fungování zemských reprezentací a kooperaci s mocenským centrem.⁸⁸

83 Jiří RAK – Martin VESELÝ (eds.), *Armáda a společnost v českých zemích v 19. a první polovině 20. století: sborník příspěvků z konference konané ve dnech 29.–31. května 2003 v Ústí nad Labem*, Ústí nad Labem 2004.

84 Viz Václav ŠMIDRKAL, *Abolish the army? The ideal of democracy and the transformation of the Czechoslovak military after 1918 and 1989*, *European Review of History / Revue européenne d'histoire* 23, 2016, č. 4, s. 623–642; sociální a kulturní dějiny militárních institucí reflektují i některé studie ve sborníku z r. 2011, věnovanému poválečné ČSR. Viz Stanislav KOKOŠKA a kol., *Nulhá hodina? Československo na jaře 1945 ve strategických souvislostech*, Praha 2011.

85 Nelze nezpomenout Vít VLNAS, *Princ Evžen Savojský. Život a sláva barokního válečníka*, Praha – Litomyšl 2001; Josef FORBELSKÝ, *Španělé, Říše a Čechy v 16. a 17. století. Osudy generála Baltasara Marradase*, Praha 2006; nejnověji Petr ČORNEJ, *Jan Žižka. Život a doba husitského válečníka*, Praha 2019. K podobně širokému pohledu na notoricky známou osobnost, jeho dobu i druhý život přistoupili také autoři rozměrné kolektivní monografie v případě generalissima Valdštejna, viz Eliška FUČÍKOVÁ – Ladislav ČEPIČKA (eds.), *Valdštejn. Albrecht z Valdštejna. Inter arma silent musae?*, Praha 2007. Podobně nedávno Anna NOVÁKOVÁ – Pavel MAREK (eds.), *Karel Bonaventura Buquoy a jeho doba*, České Budějovice 2022.

86 Pavel SOUKUP – Jaroslav SVÁTEK a kol., *Křížové výpravy v pozdním středověku. Kapitoly z dějin náboženských konfliktů*, Praha 2010.

87 Tomáš KNOZ, *Pobělohorské konfiskace. Moravský průběh, středoevropské souvislosti, obecné aspekty*, Brno 2004.

88 Jiří DAVID, *Nechtěné budování státu? Politika, válka a finance na Moravě ve druhé polovině 17. století*, Brno 2018.

Historičky a historikové raného novověku rovněž věnují ve větší míře pozornost zpřístupňování primárních zdrojů formou pramenných edic, které umožňují vnímat válku skrze ego-dokumenty, tedy očima lidí, kteří ji zažili a místy i tvořili, ať už jde o korespondenci,⁸⁹ paměti,⁹⁰ deníky,⁹¹ kroniky,⁹² na první pohled úřední pomůcky,⁹³ či něco na způsob „historického spisování“.⁹⁴ Jako specifický a velmi zajímavý výzkumný směr lze v tomto kontextu vnímat studie Kláry Andresové věnované socio-kulturní analýze raně novověkých vojenských manuálů.⁹⁵

Stále tak platí to, čeho si již před dvaceti lety povšiml Ivan Šedivý, totiž že období raného novověku je svého druhu laboratoří, v níž se zkoušejí nové cesty a metodologické přístupy, jak se dostat k poznání války a vojenství, přičemž řadu podnětných studií stvořili lidé – a i v tom je nádech jistého příznačného paradoxu vypovídajícího mnohé o stavu domácí historiografie vojenství – kteří se primárně k dějinám vojenství jako svému základnímu badatelskému východisku nehlásí.⁹⁶

89 Petr MAREŠ (ed.), *Korespondence Albrechta Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1570–1596*, České Budějovice 2015 (recenze ČČH 117, 2019, č. 3, s. 756–763); Miroslav ŽITNÝ, *Korespondence Štastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1600–1610*, České Budějovice 2015; TYŽ, *Korespondence Štastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1611–1621*, České Budějovice 2016.

90 Zdeněk VYBÍRAL (ed.), *Paměti Pavla Korky z Korkyně. Zápisky křesťanského rytíře z počátku novověku*, České Budějovice 2014.

91 Petr KOPIČKA (ed.), *Deníky roudnického hejtmána Blažeje Albína z Weisenberku z let 1611–1625*, Praha 2003.

92 Claudia REICHL-HAM – Jan KILIÁN – Jenny ÖHMAN (eds.), „15 Wochen lang bey Tag und Nacht von denen Schweden belagert“: *das Tagebuch des Johann Norbert Zatočil von Löwenbruck zur Belagerung von Prag durch die Schweden im Jahr 1648*, Wien 2022; Jaroslav PANÁČEK (ed.), *Kronika města České Lípy mistra Hanse Kriescheho*, Praha 2016; Martina LISÁ (ed.), *Die Chronik des Václav Nosidlo von Geblice: Aufzeichnungen aus der böhmischen Exulantengemeinde in Pirna zur Zeit des Dreißigjährigen Krieges*, Stuttgart 2014 (recenze ČČH 113, 2015, č. 2, s. 536–538); Jan KILIÁN (ed.) *Paměti krupského měšťana Michela Stüelera (1629–1649)*, Teplice – Praha 2013; Jan VOGELTANZ (ed.), *František Václav Felš. Letopis 1723–1756*, Praha 2011.

93 Marek ĎURČANSKÝ – Roman KOLEK (eds.), *Radní manuál Pavla Ježdíka 1639–1654*, Praha 2016.

94 Zdeněk MUŽÍK (red.), *Cesty a život Jindřicha Hýzrla z Chodů*, Sv. 1: Studie, edice a překlad, Sv. 2: Zmenšené faksimile, Praha 2021.

95 Např. Klára ANDRESOVÁ, *A Bestseller among Artillery Handbooks of the 16th Century: Printed Editions of the Later Medieval Feuerwerkbuch*, *International Journal of Military History and Historiography*, 2022, s. 1–27; či TÁŽ, *Women and Children in the Military Camps of the Thirty Years' War*, *Historická demografie* 43, 2019, č. 1, s. 21–46.

96 Výjma některých již jmenovaných v posledních několika poznámkách např. Iveta COUFALOVÁ, *Vivat kung Carolus! Bitva u Narvy 19. (30.) listopadu 1700 v kontextu mocenského zápasu na*

Situace v moderních dějinách je jen o něco málo lepší. I zde se lze dobrat tematických oblastí, které z pohledu výzkumu války a společnosti zaznamenaly jistý, někdy dokonce i zásadní rozvoj. Jednou z nich je výzkum specifických sociálních skupin se vztahem k militárními institucím, resp. obecně pohled na fungování těchto institucí „zdola“. Vedle ojedinělé a do značné míry přelomové studie geografické dislokace c. a k. regimentů napříč 19. stoletím⁹⁷ sem patří např. sociální dějiny rakouské/rakousko-uherské armády,⁹⁸ bohatá série studií věnovaná národnostní či obecně sociální struktuře působení československých občanů na frontách druhé světové války,⁹⁹ stejně jako studie zaměřené na sociální kontext služby v poválečné

severu Evropy, HaV 51, 2002, č. 1, s. 96 – 119; Ivo CERMAN, *Raimundo Montecucoli a „válečná strana“ na dvoře Leopolda I.*, HaV 51, 2002, č. 3, s. 568–603; TÝŽ, *Stavovský turnaj v Praze roku 1791. Epilog k nenapsaným dějinám*, Kuděj: časopis pro kulturní dějiny 5, 2003, č. 1, s. 25–32; Radmila PAVLÍČKOVÁ, *Nesmrtelná sláva vojevůdce. Pobřežní kázání nad generálem Janem Šporkem, rodová komemorace a historiografie*, HaV 58, 2009, č. 1, s. 31–43.

97 Ondřej KRÁL, *Rozděl a panuj? Geografický pohled na mírovou dislokaci útvarů rakouské armády 1800–1914: příklad českých zemí*, in: Petr Wohlmut (ed.), *Vojenská služba v interdisciplinární perspektivě*, Dolní Břežany 2022, s. 33–72

98 Milan HLAVAČKA – Zdeněk MUNZAR – Zdeněk VAŠEK, *S Bohem za císaře a vlast! Čeští důstojníci ve válkách let 1848–1849*, Praha 2018; Jan ŽUPANIČ, *Proměny vojenské šlechty habsburské monarchie*, HaV 70, 2021, č. 3, s. 72–81; Marie MACKOVÁ, *Voják 19. století na cestách. Putování Karla Gustava Wilhelma prince Hohenlohe-Langenburg Evropou*, *Theatrum historiae* 12, 2013, s. 93–113; nejnověji Vojtěch KESSLER – Josef ŠRÁMEK, *Národ ve zbrani aneb kterak pruský učitel porazil u Hradce Králové rakouského sedláka...?*, in: P. Wohlmut (ed.), *Vojenská služba v interdisciplinární perspektivě*, s. 11–31.

99 Pro rané studie k tématu viz Francis D. RAŠKA, *Otázka služby sudetských Němců v československé armádě ve Velké Británii za druhé světové války*, HaV 53, 2004, č. 1, s. 23–33; či František EMMERT, *Češi ve wehrmachtu. Zaměřované osudy*, Praha 2005. Pro paradigmatický text k tématu pak viz Zdenko MARŠÁLEK, „Česká“, nebo „československá“ armáda? *Národnostní složení československých vojenských jednotek v zahraničí v letech 1939–1945*, Praha 2017. Specifickým tématem je pak působení vybraných sociálních skupin v zahraničním odboji, např. Jiří PLACHÝ, *Rakouští občané v čs. jednotkách na západní frontě 1939–1945*, HaV 64, 2015, č. 2, s. 19–31, pokr. č. 3, s. 17–30; či Jiří NEDVĚD, „Verbování“ československých dobrovolníků do mezinárodních brigád a jejich cesty do Španělska, HaV 65, 2016, č. 3. Obecně k tématu Interbrigád Zdenko MARŠÁLEK a kol., *Interbrigadisté, Československo a španělská občanská válka*, Praha 2017 (recenze ČCH 116, 2018, č. 1, s. 254–258). Metodologicky na pomezí trendu „kulturních dějin války“ jsou pak studie nahlížející problematiku z perspektivy dějinné identity, paměti a kulturních reprezentací, např. Vladimír P. POLÁCH, *Krajané v USA a druhá světová válka*, Olomouc 2017; Zdenko MARŠÁLEK – Jiří NEMINÁŘ (eds.), *Ve dvou uniformách. Nuceně mobilizovaní a jejich účast v odboji: Okolnosti, souvislosti, marginalizace*, Hlučín 2020; resp. Zdenko MARŠÁLEK – Jiří NEMINÁŘ – Milan SOVILJ (eds.), *V uniformě nepřítel. Čechoslováci a služba ve Wehrmachtu*, Praha 2023.

ČSLA.¹⁰⁰ V posledních letech došlo konečně i na téma válečné služby žen, bohužel zatím spíše v podobě faktografického popisu samotné aktérské zkušenosti.¹⁰¹ Podobně v posledních letech roste zájem o socio-politický kontext demobilizace a veteránských hnutí v období po první světové válce, a to jak těch legionářských,¹⁰² tak „rakouských“,¹⁰³ obojí s přesahy až do 40. let.¹⁰⁴ Několika velice kvalitních socio-historických studií se dočkalo i specifické téma paramilitárních formací, oficiálních či „protisystémových“, na sklonku první světové války.¹⁰⁵

Akceptujeme-li, že metodologický záběr *new military history* nelze omezit pouze na vojenské instituce a že militární instituce zasahují do života celé společnosti a jsou s ní nedělitelně provázány, musíme do našeho přehledu nutně zahrnout i segment historiografie věnovaný dějinám komunit, ať již městských, nebo venkovských, zasažených válkou či prostou existencí vojenských organizací. Zcela výjimečné místo zde má z hlediska zájmu badatelů i frekvence výstupů – opět – třicetiletá válka. Je třeba říci, že k symbióze mezi dějinami vojenství a urbánními dějinami na pozadí celoevropského konfliktu první poloviny 17. století dochází v české historiografii dlouhodobě a cíleně,¹⁰⁶ jen místy se však záběr rozšíří na jiné

100 Např. Ivo PEJČOCH, *Propouštění bývalých příslušníků vládního vojska a slovenské armády z ČSLA v roce 1958*, HaV 57, 2008, č. 3. s. 43–48.

101 Alena FLIMELOVÁ – Roman ŠTÉR, *Ve stínu mužů. Ženy v československých vojenských jednotkách na východní frontě v letech 1942–1945*, Praha 2021.

102 Ivan ŠEDIVÝ, *Legionářská republika. K systému legionářského zákonodárství a sociální péče v meziválečné ČSR*, HaV 51, 2002, č. 1, s. 158–184; Jan MICHL, *Legionáři a Československo*, Praha 2009.

103 Viz Václav ŠMIDRKAL, *The Defeated in a Victorious State: Veterans of the Austro-Hungarian Army in the Bohemian Lands and Their (Re)mobilization in the 1930s*, *Zeitgeschichte* 47, 2020, č. 1, s. 104–105; Radka ŠUSTROVÁ, *The Struggle for Respect: The State, World War One Veterans, and Social Welfare Policy in Interwar Czechoslovakia*, *Zeitgeschichte* 47, 2020, č. 1, s. 107–134; či Jiří HUTEČKA, „Completely Forgotten and Totally Ignored“: *Czechoslovak Veterans of the Austro-Hungarian Army and the Transitions of 1918–1919*, *Nationalities Papers* 49, 2021, č. 4, s. 629–645.

104 Zde specificky viz Ivo PEJČOCH, *Český svaz válečníků*, HaV 56, 2007, č. 1, s. 16–28; či Prokop TOMEK, *Tradice legií po únoru 1948*, HaV 68, 2019, č. 1, s. 42–59.

105 Lukáš LEXA, *Slovácká brigáda a její důstojnický sbor v letech 1918 až 1919*, *Jižní Morava* 52, 2016, č. 1, s. 159–194; Jakub BENEŠ, *The Green Cadres and the Collapse of Austria-Hungary in 1918*, *Past & Present* 236, 2017, č. 1, s. 207–241; resp. TÝŽ, *The Colour of Hope: The Legacy of the ‘Green Cadres’ and the Problem of Rural Unrest in the First Czechoslovak Republic*, *Contemporary European History* 28, 2019, č. 3, s. 285–302.

106 Např. Marek ĎURČANSKÝ, *Česká města a jejich správa za třicetileté války*, Praha 2013 (recenze ČČH 112, 2014, č. 4, s. 766–767); TÝŽ, *Nymburk a jeho správa za třicetileté války*, Nymburk 2012. Z četných publikací Jana Kiliána alespoň Jan KILIÁN, *Město ve válce, válka ve městě*.

epochy¹⁰⁷ a komunity, například venkovské.¹⁰⁸ Svou důležitou roli tu sehrávají metod(olog)icky i tematicky pestré sborníky z konferencí (jakkoli někdy vydávané jako monotematická čísla recenzovaných periodik), věnovaná vztahu určitých sociálních skupin (často právě měšťanů) k válce.¹⁰⁹

V posledních letech přinesla historiografie také poměrně zásadní příspěvky k sociálním dějinám „válečného prožitku“ venkovských obcí, často na konkrétních příkladech, především v období 19. století.¹¹⁰ Specifickou oblastí výzkumu je výzkum komunitní zkušenosti s válkou a vojenskou okupací během roku 1866.¹¹¹ Záměrem na *válečnou* zkušenost se naopak často i cíleně vyhýbá historiografický proud, jehož objektem zájmu je soužití vojenských institucí s místními komunitami v době míru, a to především na příkladu městských posádek. Častou snahou autorů je zde uniknout diskurzu „dějin zdí“ a chápat městské pevnosti především coby sociální instituce úzce propojené s místní komunitou, které je třeba zkoumat jinak než ve vleku událostí (konfliktů) či ze stavebně-historického pohledu.¹¹² Překvapivě ve-

Mělník 1618–1648, České Budějovice 2008; TÝŽ, *Měšťan a šelma. S vojskem ve městě za třicetileté války*, Praha 2022 (recenze ČČH 121, 2023, č. 3, s. 898–901).

- 107 Srov. analýzy vyrovnávání se konkrétní městské komunity s realitou „zamrzlého“ konfliktu na pozadí širších fiskálních tlaků Tomáš STERNECK, *Město, válka a daně. Brno v moravském berním systému za dlouhé války s Vysokou Portou (1593–1606)*, Praha 2006. Srov. též četné studie téhož autora věnované zejména Českým Budějovicím, např. TÝŽ, *Korespondence Linharta Colonnny z Felsu s českobudějovickou městskou radou z léta 1618*, in: Oldřich Chládek – Tomáš Petrářek – Jan Síč – Veronika Stachurová Kucrová (eds.), *Jdi svou cestou a nech lidi mluvit: variety sociálních a kulturních dějin*, Praha 2018, s. 377–392.
- 108 Jitka BALCAROVÁ – Eduard KUBŮ – Jiří ŠOUŠA (eds.), *Venkov, rolník a válka v českých zemích a na Slovensku v moderní době*, Praha 2017 (recenze ČČH 117, 2019, č. 1, s. 207–208).
- 109 To je případ časopisu *Historie – otázky – problémy* 3, 2011, č. 1, který je celý věnován příspěvkům z konference „*Turek, Švéd a Praž. Vojenský živel versus město a venkov českého raného novověku*“. Je třeba také zmínit již od 80. let pravidelné konference Archivu hlavního města Prahy, kde se již několikrát dostalo pozornosti městům ve válkách – z poslední doby viz Olga FEJTOVÁ – Martina MAŘÍKOVÁ – Jiří PEŠEK (eds.), *Města dobývaná, dobytá a okupovaná. Kontexty a důsledky neúspěšné obrany měst od středověku do 20. století*, Documenta Pragensia XLI, Praha 2022; TÍŽ (eds.), *Město a jeho hrady*, Documenta Pragensia XXXVIII, Praha 2019.
- 110 Viz Josef GRULICH – Václav ČERNÝ, *Venkované a služba v armádě na přelomu 18. a 19. století. Panství Protivín a Třeboň, 1775–1830*, *Historická demografie* 46, 2022, č. 1, s. 1–45.
- 111 Miroslav SVOBODA (ed.), *Rok 1866 na Moravě*, Brno 2016. Z řady textů z oblasti regionálních dějin viz např. Oldřich PAKOSTA, *Pruská okupace Litomyšle v roce 1866*, Litomyšl 2016.
- 112 Jakousi „pokusnou laboratoří“ tohoto přístupu se stala pevnost a vojenská posádka v Olomouci, viz Michael VIKTORÍK, *Hinter den Wällen der Festungsstadt. Ein Beitrag zu Alltagsleben, Organisation und Einrichtung der Festungsstadt im 19. Jahrhundert (am Beispiel der Festung Olmütz)*, České Budějovice 2018; TÝŽ, *Táborová pevnost Olomouc. Modernizace olomoucké pevnosti v 19. století*, České Budějovice 2011; Radim MACHÁŇ, *Soužití města a armády na přelomu 19. a 20. století (Sociální postavení důstojníků rakousko-uherské armády v olomoucké aglo-*

lice omezený a na popisné regionální tvorbě vesměs závislý je výzkum komunitní zkušenosti s válkou, resp. vojenskými institucemi v militarizované monarchii během let první světové války, který se navíc zaměřuje především na ekonomický či politický kontext tzv. „domácí fronty“.¹¹³

Z povahy prvního světového konfliktu coby *totální války* zasahující celou společnost nicméně vyplývá skutečnost, že právě zde se setkáváme s nejkompaktnějšími pokusy o syntézu dějin vztahu mezi společností na straně jedné a válkou coby všeobjímajícím socio-kulturním fenoménem na straně druhé. Na studii Ivana Šedivého o vztahu války a české společnosti tak alespoň částečně navázala monografie věnovaná válečnému dětství, dále se však česká historiografie „domácí fronty“ bohužel neposunula a Šedivého dnes již poněkud letitý text tak na revizi stále čeká.¹¹⁴ Překvapivě skoupější jsou pak dějiny „domácí fronty“ druhé světové války, jež by se nesoustřeďovaly výlučně na realitu represí či naopak odboje.¹¹⁵ Naopak velice slibně se v posledních letech – především díky publikačnímu úsilí Prokopa Tomka – rozvíjí historiografie věnovaná soužití společnosti jak s okupačními silami během a po roce 1968,¹¹⁶ tak s vlastní armádou totalitního státu. Tématy sociohistorických

meraci v letech 1886–1914), Ostrava 2009; či Eva VIČAROVÁ, *Rakouská vojenská hudba 19. století a Olomouc*, Olomouc 2002. Pro širší záběr viz též Jiří HOFMAN (ed.), *Lidé a bradby. Bastionové pevnosti a jejich život*, České Budějovice 2020. Pro období 18. století byla komplexní socio-kulturní analýze podrobena pevnost Terezín, viz TÝŽ, *Vlasti k obraně, matce ke cti. Stavba pevnosti Terezín 1780–1790*, České Budějovice 2022.

- 113 Pro jediný významnější pokus o systematické postižení problematiky z perspektivy sociálních dějin viz Olga FEJTOVÁ – Václav LEDVINKA – Martina MARÍKOVÁ – Jiří PEŠEK (eds.), *Nezměrné ztráty a jejich zvládnutí. Obyvatelstvo evropských velkoměst a I. světová válka*, Documenta Pragensia XXXV, Praha 2016. Jako kontrast k této mezeři v českém historickém bádání o „domácí frontě“ v českých zemích lze uvést text věnovaný socio-kulturním dějinám válečné Prahy z pera francouzské historičky Claire MORELON, *Streetscapes of War and Revolution: Prague, 1914–1920*, Cambridge 2024.
- 114 Ivan ŠEDIVÝ, *Češi, české země a Velká válka, 1914–1918*, Praha 2001; resp. Milena LENDEROVÁ – Martina HALÍŘOVÁ – Tomáš JIRÁNEK, *Vše pro dítě! Válečné dětství 1914–1918*, Praha 2015 (krátká recenze ČČH 114, 2016, č. 3, s. 855–856). Pro srovnání, kam lze výzkum tohoto tématu na příkladu českých zemí tematicky i metodologicky posouvat, viz Etienne BOISSERIE, *Les Tchèques dans l'Autriche-Hongrie en guerre*. Paris 2017; či pro příklad z dějin Slovenska, Gabriela DUDEKOVÁ KOVÁČOVÁ, *Človek vo vojne. Stratégie prežitia a sociálne dôsledky svetovej vojny na Slovensku*, Bratislava 2019.
- 115 Martin VESELÝ, *Sudetská župa do kapsy. Holýšov v zajetí velkých dějin 1938–1945*, Ústí nad Labem 2018; Olga FEJTOVÁ – Václav LEDVINKA – Jiří PEŠEK (eds.), *Evropská velkoměsta za druhé světové války. Každodennost okupovaného velkoměsta. Praha 1939–1945 v evropském srovnání*, Documenta Pragensia XXVI, Praha 2007.
- 116 Pro pokus o obecnou syntézu viz Marie ČERNÁ, *Sovětská armáda a česká společnost*, Praha 2021; též Prokop TOMEK, *Život vedle Sovětské armády 1968–1991*, HaV 70, 2021, č. 2, s. 30–49.

analýz dějin ČSLA jsou především otázky odpírání vojenské služby,¹¹⁷ šikany¹¹⁸ a obecně též morálky armády ve vztahu k jejímu sociálnímu, ekonomickému a nakonec i politickému zázemí.¹¹⁹ Společně se sérií nedávných studií nahlížejících dějiny ČSLA z perspektivy *kulturních dějin války* (viz níže) jsou právě tyto texty důvodem, proč považujeme výzkum militárních dějin druhé poloviny 20. století za momentálně nejperspektivnější proud české historiografie vojenství.

Kulturní dějiny války

Jak již bylo zmíněno v úvodu, i v globálním historiografickém kontextu lze kulturní dějiny války chápat jako *de facto* metodologickou expanzi postupů nové historiografie vojenství, často prostě s využitím metodologických nástrojů vypůjčených z jiných oblastí historického bádání či rovnou z příbuzných humanitních věd jako jsou psychologie, archeologie, kulturní antropologie či genderová studia. Cílem se zde definitivně stává studium nikoliv subjektů samotných či jejich vzájemných vztahů, nýbrž především analýza významů a jejich reprezentací, jež jsou považovány za významné pro zodpovězení i jinak tradičních historiografických otázek.

V praktické rovině lze jako na reprezentativní příklad poukázat právě na nejnovější soubor studií věnovaných socio-kulturním dějinám základní vojenské služby v normalizační ČSSR, kdy autoři posunuli využití postupů oral history od prostého sběru dat ke kritické analýze kombinující dějiny institucí a norem se studiem aktérské každodennosti, identit, genderu, paměti, reprezentací či mentalit s kulturně-antropologickým pohledem.¹²⁰ Právě tyto metodologické rámce představují to nejaktuálnější v současné historiografii vojenství ve světě a lze tudíž s potěchou konstatovat, že jejich reflexe pronikla již i do české historiografie vojenství. Méně

117 Petr BLAŽEK (ed.), *A nepozdvihneme meč... Odpírání vojenské služby v Československu 1948–1989*, Praha 2007; pro širší uchopení problému viz Prokop TOMEK, *Možnosti odpírání, vyhýbání se základní vojenské službě a vojenská práce v letech 1969–1992*, HaV 62, 2015, č. 2, s. 4–19.

118 Prokop TOMEK, *Šikana, skrytý problém Československé lidové armády po roce 1969*, HaV 61, 2012, č. 2, s. 30–41; resp. TÝŽ, *Mimořádné události v ČSLA*, HaV 68, 2019, č. 4, s. 24–41.

119 TÝŽ, *Morálně-politický stav ČSLA na počátku normalizace*, HaV 69, 2020, č. 3, s. 30–43. V souvislosti s krizí režimu na podzim roku 1989 pak též viz TÝŽ, *Akce ZÁSAH. Československá lidová armáda v listopadu 1989*, HaV 64, 2015, č. 4, s. 77–91.

120 Jiří HLAVÁČEK (ed.), *Mezi pakárnou a službou vlasti. Základní vojenská služba (1968–2004) v aktérské perspektivě*, Praha 2022; z jiné perspektivy viz též Tomáš KYKAL – Marek FIŠER, *Památníky z vojny. Dokumentace, digitalizace a perspektivy jejich využití jako historického prameny*, in: P. Wohlmut (ed.), *Vojenská služba v interdisciplinární perspektivě*, s. 73–102.

potěšitelná je nicméně skutečnost, že se tak děje vesměs v jednotlivých případech, místy spíše intuitivně bez návaznosti na existující metodologii, a nositeli diskurzu jsou vesměs pouze jednotliví autoři. To vede k extrémní roztržitosti tematického záběru těchto prací a ve výsledku i k pochybám, zda se nejedná spíše než o *trend* tvořící špičku pomyslné pyramidy o náhodné výjimky z celku literatury se zpožděním reflektující světový vývoj.

Měli-li bychom být konkrétní, ony střípky neúplné mozaiky kulturních dějin války v díle českých historiků vojenství nacházíme v několika metodologicky volně provázaných oblastech. Máme tudíž k dispozici studie kulturních reprezentací války, ať již se jedná o analýzu války coby referenčního rámce společenské identity raně novověké aristokracie,¹²¹ snahu o demytizaci klíčové bitvy v národním narativu starších dějin,¹²² pohled na bitvu jako na akt propagandy a sociální manipulace,¹²³ snahu postihnout bitvu jako kulturně sociální fenomén doby,¹²⁴ či literární formu a strategii vytváření obrazu kolektivního nepřítele a jeho podoby.¹²⁵ Lze sem řadit také texty věnující se středověkému a raně novověkému turnaji jako svébytné symbolické a reprezentační performanci „divadelní“ bitvy,¹²⁶ analýzu men-

-
- 121 Vítězslav PRCHAL, *Společenstvo hrdinů. Válka a reprezentační strategie českomoravské aristokracie 1550–1750*, Praha 2015.
- 122 Jan Pavel KUČERA, 8. 11. 1620. *Bílá hora: o potracení starobylé slávy české*, Praha 2004; Marie KOLDINSKÁ, *Bělohorský mýtus v českém historickém povědomí 20. století*, in: Jiří Mikulec – Miloslav Polívka (eds.), *Per saecula ad tempora nostra*. Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka, sv. 2, Praha 2007, s. 934–939; TÁŽ, *Bílá hora 1621–2021. Mýtus jako stavební kámen informační války*, Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity: řada společenských věd 35, 2021, č. 2, s. 31–48. Podobně uzlový střet pro klasické líčení příběhu českých dějin nově analyzovala Václava KOFRÁNKOVÁ, 26. 8. 1278. *Moravské pole: poslední boj Zlatého krále*, Praha 2006; TÁŽ, *Den sv. Růfy. Moravské pole v proměnách staletí*, in: Milan Hlavačka (ed.), *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*, Praha 2011, s. 134–149.
- 123 Miroslav ŽITNÝ, *Keresztes 1596: Vytváření obrazu prohrané bitvy s Turky a její druhý život*, ČČH 111, 2013, s. 31–65.
- 124 Zdeněk VYBÍRAL, *Bitva u Moháče. Krvavá porážka uherského a českého krále Ludvíka Jagellonského v boji s Osmany 29. srpna 1526*, Praha 2008.
- 125 Tomáš RATAJ, *České země ve stínu půlměsíce. Obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí*, Praha 2002.
- 126 Jana FANTYSOVÁ-MATĚJKOVÁ – Zdeněk ŽALUD, *Turnaje a dvorské slavnosti*, in: František Šmahel – Lenka Bobková (eds.), *Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy*, Praha 2012, s. 219–224; Václav BŮŽEK, *Zrcadlo ctností, bohů a rozkoší. Sebeprezentace Ferdinanda Tyrolského v rytířských kratochvilích*, *Studia Rudolphina* 6, 2006, s. 45–58. Ke genezi turnaje Libor JAN, *Počátky turnajů v českých zemích a jejich rozkvět v době Václava II.*, *Listy filologické* 128, 2005, č. 1–2, s. 1–19.

tálních kategorií v myšlení raně novověkých (nejen) válečníků,¹²⁷ téma otisku války v kulturně-geografickém prostoru prostřednictvím válečných pomníků,¹²⁸ nebo v interdisciplinárním pohledu na dějiny kamufláže metodologií „dějin barev“.¹²⁹ V návaznosti na reprezentace kulturní můžeme pokračovat do sféry paměťových studií, jež metodologicky ovlivnily především výzkum moderních militárních dějin. Setkáváme se tak se snahou o ve vybraných proudech studia dějin paměti ukotvený výzkum dějin čs. zahraničního odboje v letech 1938–1945,¹³⁰ stejně jako s metodologicky promyšlenými analýzami orálně-historických pramenů k akterským dějinám ČSLA¹³¹ či s aktuálně se rozvíjejícím výzkumem vojenského reenactmentu.¹³²

-
- 127 Zdeněk VYBÍRAL, *Uherská vojenská hranice v 16. století jako mentální kategorie: pojem geografický – kulturní – vojenský?*, *Studia Comeniana et Historica* 47, 2017, s. 327–349; Jan KILIÁN, *Příběh z doby neobyčejného šílenství. Život a svět krupského koželuha Michela Stüelera za třicetileté války*, Praha 2014; Miroslav ŽITNÝ, „Dobrý krjksman“ – *diskursivní kategorie a maskulinní vzor myšlení nižší šlechty z českých zemí na přelomu 16. a 17. století*, *Studia Comeniana et Historica* 43, 2013, s. 224–248. Úsilí dokázat trvalou přítomnost archetypu křesťanského rytíře v myšlení raně novověké nižší šlechty zasloužili svou biograficky strukturovanou monografií Václav BŮŽEK – František KOREŠ – Petr MAREŠ – Miroslav ŽITNÝ, *Rytíři renesančních Čech ve válkách*, Praha 2016.
- 128 Vojtěch KESSLER, *Paměť v kameni. Druhý život válečných pomníků*, Praha 2017 (recenze ČČH 115, 2017, č. 4, s. 1159–1161); Vojtěch KESSLER – Marie MICHLOVÁ – Josef ŠRÁMEK, *Hrob známého vojína. De-anonymizace pomníků a hromadných hrobů jako modernizační proces?*, *Epigraphica & Sepulcralia* 13, 2022, s. 317–338.
- 129 Tomáš CHORÝ, *Kamufláž. Kapitoly z dějin designu pozemního a námořního maskování*, Olomouc 2020.
- 130 Pavel MŮCKE, *Rámce paměti druhé světové války v českých zemích. Vzpomínkové práce vojáků druhého čs. zahraničního odboje*, Praha 2013; resp. TÝŽ, *Místa paměti druhé světové války. Svět vojáků československého zahraničního odboje*, Praha 2014; nebo TÝŽ, *Konflikt dvojí vojenské loajality ve zkušenosti základní vojenské služby a pozdějších militárních aktivit*, *Národopisný věstník / Bulletin d' Ethnologie* 79, 2020, č. 2, s. 27–43.
- 131 Jiří HLAVÁČEK, *Vzestup a pád ČSLA? Vojenská profese v kolektivní paměti důstojnického sboru (1960–1970)*, Praha 2019; Petr WOHLMUTH, *Zoufalství, jaderné rakety a magické hory. Uchronický příběh bývalého vojáka základní služby*, *Český lid* 108, 2012, č. 2, s. 131–150; resp. TÝŽ, „Byly to strašný dva roky... cítil jsem se jako vězeň.“ *Aktérské úniky z paměti a zkušenosti povinné základní služby*, in: Petr Wohlmuth (ed.), *Vojenská služba v interdisciplinární perspektivě*, s. 123–151.
- 132 Petr WOHLMUTH, *Triad of Resistance, Defeat and Reconciliation. The Production of Historical Meaning in the Performances of Czech Military Reenactment through the Example of Estonian SS Units*, *Národopisná revue* 33, 2023, č. 5 s. 3–18; resp. Přemysl VACEK, *Czech Historical Reenactment of the Early Middle Ages: Initial Research Problems and Concepts*, *Národopisná revue* 33, 2023, č. 5 s. 19–29.

Mezi relativně nové, rychle se rozvíjející kulturněhistorické přístupy lze v posledních letech zařadit ty primárně spojené s archeologií, neboť zde bazálně přítomná interdisciplinarita umožňuje pomocí metodologického aparátu a pramenů příbuzných věd nahlížet historiografii vojenství jinak, a to zdaleka nejen optikou hmotné kultury, jak by se mohlo na první pohled zdát.¹³³

Ke specifickým oblastem výzkumu patří i prozatím víceméně analytické pokusy o tematizaci možností a limitů tzv. pramenů osobní povahy či *ego-dokumentů* nad rámec prosté ilustrace či zdroje faktických dat.¹³⁴ Někde v půli cesty k tomuto cíli pak zůstává rozsáhlý segment výzkumu dějin vojenské každodennosti a „válečného prožitku“, v jehož rámci sice autoři oprávněně postulují nutnost metodologického rámce coby potřebného nástroje pro uchopení minulosti zachycené právě prameny osobní povahy, sami však zůstávají metodologicky spíše konzervativní. Právě zde je velice patrný jeden ze zásadních problémů české historiografie vojenství, a to je jistá neochota k metodologické kontextualizaci s postupy, jež nabízí zahraniční historiografie.¹³⁵ Jako jistý příklad možností, jež pro výzkum nejen vá-

133 Esenciálním počinem bylo patrně vydání publikace Václav MATOUŠEK, *Třebel. Obraz krajiny s bitvou*, Praha 2006, která stála za rozvojem experimentálně-archeologického interdisciplinárního výzkumu bojišť. Srov. dále Václav MATOUŠEK – Milan SÝKORA (eds.), *Válečné události 17.–19. století z interdisciplinární perspektivy*, Praha 2018; Václav MATOUŠEK – Pavel HRNČIŘÍK – Zdeněk ŠÁMAL, *Rozvadov 1621. Výzkum bojiště třicetileté války*, České Budějovice 2018; Pavel DRNOVSKÝ – Petr HEJHAL – Ladislav RYTÍŘ, *Polní opevnění u Jaroměře za války o bavorské dědictví (1778–1779). Obrana strategického prostoru na soutoku Labe, Metuje a Úpy před stavbou pevnosti Ples/Josefov*, *Archaeologia historica* 44, 2019, s. 185–203; Matouš HOLAS, *Archeologie prusko-rakouské války z roku 1866*, Červený Kostelec 2019; Matouš HOLAS, *Svědectví válečné krajiny. Výsledky interdisciplinárního výzkumu východočeských bojišť z prusko-rakouské války roku 1866*, Červený Kostelec 2023; Jan BIEDERMAN – Petr ČORNEJ – Lenka MILITKÁ – Zdeněk ŠÁMAL, *Středověké bojiště u Lipan ve světle poznatků historických disciplín a probíhajcího archeologického výzkumu*, *HaV* 67, 2018, č. 3, s. 32–51.

134 Vítězslav PRCHAL a kol., *Mezi Martem a Memorií. Prameny osobní povahy k dějinám vojenství*, Pardubice – Pelhřimov 2011; Marie KOLDINSKÁ, „Válka taková dobrovolně se podstupuje, přikázána býti nemůže.“ *Obrana víry versus zájem vlasti v éře Jiřího z Poděbrad*, *HaV* 51, 2002, č. 4, s. 604–624.

135 Pro postulovanou nutnost metodologického rámce výzkumu viz V. KESSLER – J. ŠRÁMEK, *Tváře války*, s. 19–34. Pro spíše intuitivní přístup k dějinám válečné každodennosti a prožitku, kdy nepochybně nosné výzkumné otázky narážejí na limity nedostatečné reflexe existujících metodologických rámců (např. v zahraniční literatuře) viz Ladislav KUDRNA, *Odhodláni bojovat. Vlastenectví československých letců v průběhu druhé světové války na pozadí válečných a politických událostí*, Praha 2010; resp. TÝŽ, *Bojovali a umírali v Indočíně. První vietnamská válka a Čechoslováci v Cizinecké legii*, Praha 2010. Pro příklad efektivnější snahy o interpretaci získaných poznatků na příkladu ideologických diskurzů čs. legií viz Dalibor VÁCHA, „*Husité dvacátého století. Odráz fenoménu husitství v československých legiích v Rusku 1914–1920*“, *HaV* 59, 2010, č. 1, s. 16–27.

lečné zkušenosti, ale i motivace a morálky nabízí metodologie „vypůjčená“ z jiných oblastí historiografie, resp. humanitních věd, může naopak sloužit úzký segment literatury propojující militární dějiny s výzkumem genderu,¹³⁶ se socio-kulturní konstrukcí soužití se zvířaty ve válce,¹³⁷ případně se soudobým pohledem na dějiny národní sebeidentifikace.¹³⁸ V neposlední řadě pak nesmíme zapomínat ani na zásadní příspěvek české historiografie k evropským dějinám války a vojenství, v němž s pomocí kulturně-antropologických přístupů Petr Wohlmuth analyzuje boj a bojové násilí coby svého druhu pokračování kultury jinými prostředky a úspěšně tak dokládá význam kulturní analýzy pro pochopení clausewitzovské „essence války“, tj. samotné produkce násilí.¹³⁹ Je to právě Wohlmuthova studie krymské války, která představuje pomyslný metodologický vrchol snahy české historiografie vojenství zařadit se do proudu skutečně *kulturních* dějin války. Otázku, zda jde o výjimku či zda jde o pomyslný začátek posunu v diskurzu celého oboru, lze však jen stěží zodpovědět a musíme ji zřejmě nechat otevřenou.

Závěr

Jaký je tedy současný stav české historiografie války a vojenství? Kam kráčí a kým – nebo čím – je? Jsme toho názoru, že již nelze plně akceptovat apokalyptické vize „konceptuálních ghett“ a „upachtěných popelek“ druhé poloviny minulé dekády,

136 Jiří HUTEČKA, *Muži proti ohni: motivace, morálka a mužnost českých vojáků Velké války 1914–1918*, Praha 2016, resp. rozšířené anglické vydání TÝŽ, *Men under Fire. Motivation, Morale and Masculinity among Czech Soldiers of the Great War 1914–1918*, New York 2020. Viz též autorova studie veteránské identity, viz TÝŽ, „Žižka, Not Švejk!“ *War Memory and Masculinity among Czech Veterans of the Austro-Hungarian Army in Interwar Czechoslovakia*, in: Christa Hämmerle – Gerald Lamprecht – Oswald Überegger (eds.), *Erinnerungsbilder und Gedächtniskonstruktionen. Fallstudien zum Erbe des Ersten Weltkriegs in Zentraleuropa (1918–1939)*, Frankfurt a. M. 2024, s. 85–106. K tématu genderu ve vztahu k militárním dějinám viz také Rudolf KUČERA, *Muži ve válce, válka v mužích. Maskulinity a světové války 20. století v současné kulturní historiografii*, *Soudobé dějiny* 18, 2011, č. 4, s. 549–562.

137 Barbora HUNČOVSKÁ, „Dohodli jsme se, že budeme přátelé.“ *Vojáci první světové války a jejich váleční koně*, in: Milena Lenderová (ed.), *Zvířata a jejich lidé*, Praha 2023, s. 467–489.

138 Rudolf KUČERA, *Entbehrung und Nationalismus. Die Erfahrung tschechischer Soldaten der österreichisch-ungarischen Armee 1914–1918*, in: Bernard Bachinger – Wolfram Dornik (eds.), *Jenseits des Schützengrabens. Der Erste Weltkrieg im Osten: Erfahrung – Wahrnehmung – Kontext*, Innsbruck 2013, s. 121–138.

139 Petr WOHLMUTH, *Krev, čest a hrůza. Historická antropologie pevnostní války na příkladu britských deníků z obléhání pevnosti Bergen op Zoom z roku 1747*, Praha 2017; resp. TÝŽ, *Východ proti Západu?*

neboť tvorbu posledních přibližně pěti let lze vnímat jako výrazné blýskání se na lepší časy. Na druhou stranu není snadné obhájit pozici, která by nabízela více optimismu, nežli před dvaceti lety nabídnul Ivan Šedivý. Zdá se tedy, že česká historiografie vojenství se po období „promarněných šancí“ vrátila kruhem tam, kde byla v roce 2002. Rozdíly se zdají být v zásadě kosmetické a týkají se především důrazu na jiná období a také posunu v reflektované metodologii, která v obecné historiografii urazila za poslední dvě dekády řádný kus cesty a menší část produkce se k tomuto vývoji vztahuje.

I nadále platí, že „pyramida“ české historiografie vojenství stojí na často opomíjené, přesto však nepominutelné masě populární produkce, s jejíž prostou existencí se musí i akademická historiografie neustále vyrovnávat. Tato produkce svým rozsahem a vlivem definuje, co je za historiografii vojenství považováno širší veřejností, a stejně tak k sobě „stahuje“ celý obor i v očích širší akademické obce. Dramatické „bitvologické vyprávění“ doplněné „pře počítáním tanků a knoflíků“ se tak stává stereotypním obrazem, vůči němuž se seriózní historiografie vojenství chtít nechtě musí vymezit, jakkoliv zřejmě nikdy nemůže soupeřit s jeho úspěchem na knižním trhu.

Situaci přitom příliš nepomáhá, že na této základně nestojí ani tak tradiční, diskurzivně propracované operační dějiny, jež jsou v českém prostředí z nejasného důvodu dlouhodobě opravdu popelkou. Namísto nich je zde masa produkce tvořící základy akademické historiografie války, vyznačující se vesměs absencí konceptuálního uvažování, resp. problémového psaní, a především jakékoliv hlubší metodologie. Obecným trendem tohoto dominantního segmentu historiografické produkce tak zůstává prostý popis a snaha – snad pod vlivem populárního diskurzu dějin války a vojenství – produkovat vyprávění, případně minuciózní technicistní popisy institucionálních či organizačních struktur. Výsledkem jsou podrobné obrazy otisku minulosti v dostupných pramenech, jež sice mají svůj nezpochybnitelný význam, jejich přínos k hlubšímu poznání je však bez systematického kladení otázek limitován. Vedlejším znakem je také výrazná personifikace dějin v často minuciózní biografické práci. Především moderní historiografie války pak stále do značné míry operuje v zajetí debat a syžetů národního diskurzu, jenž často dává jejím příběhům smysl. A podobně lze vlastně interpretovat i proud bádání nesoucí se v duchu technologického determinismu.

Na této základní vrstvě akademické produkce se nicméně dlouhodobě formuje trend přímo či nepřímou čerpající inspiraci z konceptu *new military history*, především z výzkumu vztahu války, resp. armády, a společnosti. Válka a vojenské

instituce jsou zde vnímány jako neoddělitelná součást širších sociálních struktur a hlavním objektem zájmu se – často s pomocí metodologické inspirace v sociálních vědách (sociologií počínaje a demografií konče) – stává právě souvztažnost těchto struktur. Lze zde také pozorovat náznaky propojení s širším historiografickým diskurzem i mimo české prostředí, jehož absence je – bohužel – jedním z definičních znaků nemalé části české historiografie vojenství.

V posledních několika letech pak z proudu studia války a společnosti raší několik málo výhonků tvořících špičku naší pomyslné pyramidy. Jde vesměs o jednotlivé autory, kteří se místní historiografii snaží metodologicky přiblížit nejnovějším, ve skutečnosti však již vcelku letitým trendům globální historiografie. Právě zapojení se do širšího celku historiografie války mimo české prostředí je pro proud „kulturních dějin války“ charakteristické a, byť zatím spíše v začátcích, skýtá zřejmě největší naději na vyvedení české historiografie vojenství z ulity, v níž se z velké části zdá se snažit skrýt nejen před světem, ale vlastně i před širší historiografií.

Neochota reflektovat vývoj metod a postupů, v jiných oblastech výzkumu zažitých často celá desetiletí – ať již jde o skutečné dějiny každodennosti, studium násilí či *combat history*, dějiny identit a potažmo nacionalismu, ale také zapojení psychologie a psychohistorie – totiž zůstává zřejmě největší Achillovou patou zdejší produkce, což se – vedle výše zmíněného problému stereotypizace – odráží i na schopnosti militárních témat proniknout do „mainstreamu“. Například *Český časopis historický* coby pomyslná „vlajková loď“ české akademické historiografie publikoval v posledních dvaceti letech pouze 14 studií s militární tematikou v celkem 84 číslech. Další „velké“ odborné periodikum, *Časopis Matice moravské*, pak válku coby téma reflektoval dvěma studii ve 34 číslech. Zdá se tedy, že militární dějiny z hlediska mainstreamu historické vědy prakticky neexistují. Podobně ovšem „neexistují“ ani starší dějiny v rámci samotné historiografie vojenství, kdy zběžný pohled do „oborového časopisu“ *Historie a vojenství* odhalí za poslední dvě dekády pouhých 16 studií v 84 číslech.

Dostáváme se tím k dalšímu zásadnímu problému oboru, a tím je celková nespojitost výzkumu napříč dějinami. Tato studie zkoumala uplynulé dvě dekády domácí historiografické produkce dějin vojenství primárně formou analýzy použitých metod. Změníme-li však základní optiku a podíváme se na českou militárně-historickou produkci rozloženou na chronologické ose, tzn. bude-li nás zajímat, které dějinné periody lákaly pozornost autorek a autorů více a které méně, zjistíme, že i touto optikou je domácí produkce silně nevyrovnaná, možná ještě více dispro-

porční než ona metodologická „pyramida“. S trochou nadsázky by se dalo hovořit o „ostrovech zájmu v moři nezájmu“.

Období středověku, které paradoxně kdysi Ivan Šedivý viděl jako perspektivní úsek s velkým inovativním potenciálem, za posledních dvacet let z mapy české historiografie vojenství v podstatě zmizelo. Rovněž v raném novověku na sebe dlouhodobě strhává téměř veškerou pozornost období první poloviny 17. století a třicetileté války, s čestnými výjimkami válek s Turky na konci 16. století a čerstvě též šmalkaldské války v polovině téhož věku.¹⁴⁰ Právě třicetiletá válka se pro starší dějiny stala skutečným etalonem zájmu a je hojnou měrou přítomna ve všech patrech výše představené „pyramidy“. Dále se však rozprostírá jen nekonečné „moře nezájmu“ – války s Osmany po roce 1650, války s Francií, války o španělské a dokonce i rakouské dědictví, stejně jako sedmiletá válka poutaly v uplynulých dvou dekádách jen minimální či téměř žádnou badatelskou pozornost. Velmi podobná je situace i ve vztahu k dějinám revolučních a napoleonských válek, jež navzdory očekáváním Ivana Šedivého stihly v posledních dvou dekádách zcela zmizet z pole zájmu většiny historiků vojenství. Výzkum militárních dějin 19. století zůstává i nadále kusý a útržkovitý, kdy jednotliví autoři oscilují kolem omezených tematických celků, jako jsou dějiny pevností a posádkových měst či válka roku 1866. V dějinách 20. století pak situaci „zachraňuje“ – snad i proti očekávání – výzkum armády a společnosti v éře komunistické diktatury. Výzkum období první světové války zůstává spíše kusý, zatímco léta 1939–1945 vykazují zásadní kontrast mezi zájmem řady autorů a trvalou metodologickou stagnací. Militární dějiny meziválečného období pak poměrně překvapivě zůstávají spíše na okraji zájmu, podobně jako historiky vojenství teprve „objevované“ období po skončení studené války. Zřejmě logickým výsledkem této „chronologické neúplnosti“ je neschopnost české historiografie vojenství uchopit militární dějiny jako celek a dospět k jejich syntetizaci, byť i jen v dílčích oblastech.

Ivan Šedivý a po něm i Petr Wohlmut soudili, že jednou z příčin výše uvedeného stavu je nedostatečná institucionální podpora ze strany ozbrojených sil České republiky. Lamentují nad skutečností, že armáda si stále neujasnila „hlavní

140 Nedlouho před vznikem tohoto textu vyšla syntetizující monografie, pracující s detailní znalostí pramenů a s kontextuálním nadhledem, jež splácí dluh domácí historiografie studiu šmalkaldské války. Petr VOREL, *Šmalkaldská válka v evropských dějinách 1546–1547*, Pardubice 2022 (recenze ČČH 121, 2023, č. 1, s. 217–221 a 257–258). Srov. též starší práci řešící komplikovaný vztah českých zemí k říši TÝŽ, *The War of the Princes. The Bohemian Land and the Holy Roman Empire, 1546–1555*, Reno 2015.

*smysl a účel historie vojenství v podmínkách moderní, otevřené společnosti*¹⁴¹ a výsledkem nedostatečné institucionální podpory skutečně *odborné historiografie* (kterou tito autoři vnímají v opozici vůči naopak štědrě dotované muzejní a komemorativní praxi) je pak údajně právě výše zmíněný stav oboru.

Jsme toho názoru, že lze jen stěží tvrdit, že je to nedostatek institucionální podpory, co nutí nemalé množství autorů specializujících se na militární témata dokola recyklovat zaběhnutá témata, nereflektovat vývoj studia militárních dějin v zahraničí, a ignorovat paradigmatické a diskurzivní proměny historiografie jako celku. To jsou problémy, které nevyřeší žádné institucionální zázemí, ani podpora. Otázku podle nás nelze formulovat ve smyslu „kdo způsobil, že se zatím málokteří historikové vojenství pokoušejí svá témata vnímat v širším metodologickém a historickém kontextu“? Jistě lze uvažovat o vlivu výše uvedené stereotypizace oboru produkující „skleněný strop“ v akademických kariérách, kdy řada studentů historie sice do studia vstupuje se zájmem o militární témata, ta však během studia opouštějí a pokud je neopustí, narážejí na rostoucí nezájem a někdy dokonce antipatie ve vyšších stupních akademické dráhy, kde opravdu neexistují specializované instituce, které by se jich „ujaly“. Není ale problém již v samotné historiografii vojenství produkované v českém prostředí? Představa o studiu války, kterou si většina těchto studentů s sebou do studia nese, je často zásadně deformována dominujícím vlivem popularizační produkce, resp. konzervativním proudem odborného diskurzu, což se příliš neslučuje s odborným růstem ve stále kompetitivnějším akademickém prostředí, jež je metodologicky často zcela „jinde“. Nedostatek vzorů pak nutí i nadané studenty militární témata opouštět ve prospěch metodologicky progresivnějších oblastí výzkumu.

Historiografie vojenství se tak i zde točí v bludném kruhu, podobně jako když se po dvaceti letech vracíme k opatrnému vyslovení naděje, že stávající produkce je sice většinou konzervativní, ale jsou tu zjevné doklady rozvoje směrem k propojení s širším oborovým i mezinárodním diskurzem. K tomu, abychom se z tohoto kruhu vymanili, bude třeba stavět právě na těchto trendech, přičemž na základě výše uvedeného přehledu soudíme, že k jejich dalšímu rozvoji existuje nesporný potenciál. Je pouze na historičkách a historících vojenství, zda jej dokáží využít a studium války a vojenství tak snad konečně zbavit pocitu, že existuje v pomyslném mentálním ghettu, z něž se stále ne a ne dostat.

141 I. ŠEDIVÝ, *Česká historiografie vojenství 1989–2002*, s. 900; viz též P. WOHLMUTH, *Východ proti Západu?*, s. 10–11.

Czech Military History: Trends and Research Overview 2002–2022

JIŘÍ HUTEČKA – VÍTĚZSLAV PRCHAL

The purpose of this paper is to offer a comprehensive survey of two decades of Czech-written historical scholarship on war, warfare, and military institutions. Covering both the most as well as the less important works on topics ranging from medieval history up until early 21st Century, the authors put their subject matter into the context of developments in military history in general, identifying several methodological frameworks that dominate the recent scholarly efforts in the field. Standing on the broad and discursively influential base of popular military histories, the dominant concept of writing and understanding military history is strictly positivist, with little to no attention given to any specific approach or methodology. Here, even traditional operational history is largely missing, with majority of works focusing instead on institutional and organizational histories, or biographies. In the case of the latter in particular, the authors identify strong undertones of heroic national discourse of modern history. Only a minority, albeit strong, betrays methodological inspiration by various strains of social history approach in the vein of new military history, while some especially more recent works are being inspired by the cultural study of war. The authors see this rather conservative outlook of the field as a direct result of a variety of institutional and structural causes, combined with the ongoing tendency both in the field itself and in the broader historical profession to sideline military history as something apart from academic research. Overall, there is little progress identified over the studied period, especially when compared to the situation from around the turn of the century when various authors felt hopeful of future developments in terms of methodology and integration of the field into the wider scholarship.

Creative Commons

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons – Uved'te původ – Neužívejte komerčně – Nezpracovávejte 4.0 Mezinárodní. Licenční podmínky jsou dostupné zde: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.cs>.

